

Naši Zapiski

Socialistična revija

VSEBINA :

ANTON KRISTAN: PO DEŽELNO-ZBORSKIH VOLITVAH NA KRANJSKEM. — IVO POLITEO, Zagreb: NEŠTO O SOCIALIZMU U HRVATSKOJ. — H. PAJER, Praga: KONSERVATIVIZEM V POLITIKI. — JOSIP MARICA, Nabrežina: ORGANIZACIJA DELAVCEV S KAMNOM. — ALOJZIJ HREŠČAK, Lokev: POLITIČNO DELOVANJE UČITELJSTVA. — M. R. LEMEŽ, Dunaj: K SOCIALNEMU VPRAŠANJU SLOVENSKEGA VISOKOŠOLCA. — OUTLAW, Sarajevo: DELAVNI PROBLEMI IN ORGANIZACIJE. — IGNAC CERIČ, Gorica: DELAVEC IN SLOVENSKA INTELIGENCA. — FRAN SKOBL, Trst: SANACIJA JUŽNE ŽELEZNICE IN ŽELEZNIČARJI. — K. SLANC, Novomesto: IZSELJEVANJE SLOVENCEV. — RUDOLF GOLOUH, Trst: I. MAJ. — NARODU. — V BODOČNOST. — — — — PREGLED. — — — —

Št. 5-6
(maj junij.)

Leto XI.

- Urednik in izdajatelj: -

Dr. Henrik Tuma

_____ Lastnik: _____

Konsorcij - Naših Zapiskov

V Gorici 1914

Tiska: „Goriška Tiskarna“ A. Gabršček

To številko smo izdali na štirih polah.

Naročnina za Avstro-Ogrsko za vse leto znaša K 5, za pol leta in za četrt leta sorazmerno; za Nemčijo K 5.80, za ostale države K 6.40 za n a p r e j. -

Naročnikom, ki so zaostali z naročnino za prvi dve številki, smo list ustavili.

Ta številka stane za delavce in dijake 80 vinarjev, sicer 1 K.

Rokopisi in časopisi v zameno naj se pošiljajo na uredništvo, naročnina in reklamacije pa na upravo »Naših Zapiskov«.

Prihodnja štev. N. Z. izide 1. julija.

Uredništvo in uprava
»Naših Zapiskov«
v G o r i c i.

ANTON KRISTAN:

Po deželnozborskih volitvah na Kranjskem.

I.

Uspeh volilnega gibanja na Kranjskem nas je presenetil, še bolj pa rezultat na dan volitev v splošni kuriji kakor na dan volitev v kmečki in mestni kuriji. Socialni demokratje smo postavili kandidate v vseh okrajih splošne kurije, v par okrajih kmečke in mestne kurije. Šli smo v boj povsem samostojno; dolgo časa se je pač šepetalo o nekakem volilnem dogovoru med socialno-demokracijo in med narodno-napredno stranko, tudi so se vršili že razgovori, kako naj bi nastopil ves opozicijski živelj proti klerikalnemu terorizmu. Vrgla se je v mase na shodih — zlasti na shodih, ki so jih prirejali napredni in tzv. samostojni kandidatje — misel: **vse skupaj proti klerikalizmu.**

Proti-klerikalni listi — od naše »Zarje« preko »Dneva« do »Naroda« in »Slov. Doma« — so vedno le naglašali odločno protiklerikalno stališče. Seve, razumeti se je to stališče v takratnih razmerah dalo in moglo.

Klerikalci so s svojim nastopanjem v dež. zboru razburili pač vse antiklerikalne elemente v deželi. Stališče proti gledališču, proti svobodi besede — proti delavstvu, afera Krek, Bučar, poročstvo za Ljudsko posojilnico itd. — sploh je bilo v zadnjem zasedanju starega deželnega zbora vse govorjenje in ravnanje S. L. S. tako, da je bil lahko vsakdo v dno duše ogorčen. Nasilje, prepotentnost, zafrkovanje, bagateliziranje vsega neklerikalnega — to je pač bilo vse še prehudo občutiti.

In volitve so bile razpisane!

Narodno-napredna stranka je razdelila svoj načrt: v mestih in trgih je nastopila kot »narodno-napredna« — liberalna, — na kmetih pa pod praporjem »samostojne kmetijske stranke«. Isti agitatorji — Ribnikar, Reissner, Gangl, dr. Pestotnik itd. — so pa vodili agitacijsko delo tako v mestih kot na deželi.

S. L. S. je šla z vso vehemenco na volilno delo. Izdala je več volilnih brošur na svoj način. Agitacija se je poostrila do skrajnosti.

Na shodih so se porabili vsi »šlagerji«, ki jih je dalo tedanje politično ozračje. Liberalci so imeli na dnevnem redu »Završnico, dr. Kreka in Kamilco, paznika Bučarja in njegovo ženo« itd. Klerikalci so seve povdarjali svoje kmečko stališče in pokazovali na svojo moč v deželi z besedami in dejanjem.

Socialna demokracija na Kranjskem je šla, kot rečeno, samostojno v volilni boj. Deželna strankina blagajna je bila pa prazna, dnevnik »Zarja« v vednih finančnih težavah, vodilni sodrugji zelo obremenjeni bodisi z delom v svojih poklicih bodisi v strankinih institucijah. Izdalo se je pač dvoje letakov principiелne vsebine »Naš glas« in »V boj« — ki sta se razdelila v 10.000 izvodih po deželi. Ali shodov se ni moglo toliko vršiti, kolikor bi bilo potreba.

Z ozirom na neprestano povdarjanje protiklerikalnega stališča ter z ozirom na agitacijo liberalnih in »samostojnih« agitatorjev, ki so na shodih in v drobnem agitacijskem delu povdarjali: »vse eno je sicer, ali volite samostojnega kandidata ali socialnega demokrata — samo boljše bi bilo, voliti kar samostojnega, da ne bo ožje volitve, saj smo eno...« bi bilo zelo potrebno z mnogimi shodi parirati to ter natočiti čistega vina. Ali, kje dobiti govornikov? Kje dobiti agitatorjev? Kandidatje so opravljali svoj posel kakor so pač mogli. N. pr. okraj postojnsko-vipavski, ki ima postojanke St. Peter, Senožeče, Postojno; Il. Bistrico — ni priredil niti enega shoda! Cela Dolenjska istotako ne! Na Gorenjskem vedno premalo, prav tako v ljubljanski okolici. V kamniškem okraju nič, v škofjeloškem okraju nič! Kar se je priredilo, se je na lastne stroške. Da pa delavski kandidati ne razpolagajo z denarjem, vemo. Osrednja strankina deželna blagajna je prejela za volitve vsega krog 220 kron, izdala par desetakov več!

Kljubu temu pa nas je izid volitev presenetil. Zakaj?

II.

Ko so prihajali na dan volitev v splošni kuriji rezultati, smo bili neugodno presenečeni. N. pr. rezultat Novega Mesta, Kamnika, Kranja, Škofje Loke, Borovnice, Postojne, Št. Petra itd. Kakor vemo, imamo organizirane železničarje od Zagorja ob Savi skozi Litijo, Kresnice, Laze, Zalog, Brezovico, Borovnico, Verd, Logatec, Rakek, Postojno, Št. Peter — od Kranjske gore preko Jesenic, Lesc, Radovljice, Podnarta, Kranja, Škofje loke, Medvod, Vižmarje do Grosupljega, Ribnice in Kočevja, do Trebnjega in Novega Mesta — do Kamnika preko Domžal in Jarš-

Mengša, preko Dupelj in Naklega do Tržiča, od Brezovice do Vrhnike. Imamo organizirane tiskarje v Kamniku, v Novem mestu, v Kranju, v Postojni — imamo organizirane peke povsod tod in še drugje po deželi . . .

Ob rezultatih iz posameznih občin, imenovanih v predidajočem, smo se vprašali: k a k o so volili ti delavci? Kam so in komu so oddali svoje glasove?

Odgovor je bil uničujoč. Konstatirati smo morali, da so pri teh volitvah le odločni soc. demokratje volili soc. demokratično, da pa cela vrsta organiziranih delavcev ni volila socialno demokratično.

Kako to? In jasno je postalo, da je potreba v vseh onih krajih, kjer imamo organizirane delavce tudi politične socialno-demokratične organizacije in pa odjemalcev-čitateljev soc. dem. tiska. Ali je bila taktika stranke na Kranjskem glede volitev — to se pravi, ali je bilo povdarjanje antiklerikalizma, pravo ali ne — ali bi bilo boljše kako drugo volilno geslo — nismo razmišljali, ker je stalo pred nami dejstvo:

Rezultat volitev odgovarja naši politični organizaciji.

Tam kjer obstoje politične organizacije — Jesenice, Tržič, Šiška, Idrija, Zagorje, Vič, Ljubljana, Rakek — je bil uspeh volilnega dne za nas časten. Tudi v kmečki kuriji, in celo v mestni — so občine, kjer so naše organizacije, volile dobro. Oddano število glasov je pričalo o kompaktnosti organizacije.

Presenetilo je nas le, da so kraji, kjer ni politične organizacije, pač pa veliko strokovno organiziranih delavcev, volili nedelavsko, naj si bo že potem liberalno-samostojno ali klerikalno.

III.

Po uradni statistiki Kranjskega deželnega odbora smo dobili glasov v splošni kuriji dne 1. dec. 1913:

v Ljubljani	842
v ljubljanski okolici	965
v radovljiškem, kranjskogorskem in tržiškem okraju	1164
v idrijskem, logaškem, vrhniškem in cerkniškem	1053
v postojnskem, senozeškem, ilirskobistriškem, v loškem in vipavskem	199
v kočevsko-ribniškem	62
v litijskem, višnjogorskem in radeškem	887
skupaj	5172.

Koliko je bilo naših glasov za neveljavnih spoznanjih — to ne moremo konstatirati, istotako ne, koliko je bilo naših glasov med »razcepljenimi«, ki so v uradni statistiki imenovani v vseh onih

okrajih, kjer smo tudi postavili kandidate, ali uradna statistika ni smatrala vredno povedati, koliko je na te odpadlo glasov. Ako vseh 390 glasov štejemo med »naše« (ki so namreč v okrajih 4, 5, 9, 11) tedaj je bilo oddanih za nas okroglo **5562** glasov.

Tako statistika!

Rečemo pa tudi lahko, da so to izključno socialno demokratični glasovi, kajti kar ni bilo popolnoma »našega mišljenja« so odvzeli tzv. samostojni. V prejšnjih letih je marsikdo še z nami glasoval, češ — so mi v danih razmerah socialisti najbližji. Sedaj pa je vse to odpadlo in pred nami je jasna slika tega, kar dejansko je politično socialističnega v deželi kranjski.

Da bi moglo biti mnogo več, to je tudi čisto gotovo.

Pri nas na Kranjskem je med delavstvom vse premalo odločnosti. Vzrok temu pa tiči v tem, ker premalo b e r e m o.

»Zarja« je naš edini politični list. In če pogledamo število odjemalcev (in s temi imamo tudi število rednih čitateljev) najdemo po vsem Slovenskem komaj polovico od onih, ki so 1. decembra samo na Kranjskem glasovali za socialno-demokratične kandidate!! Biti pa bi moralo le na Kranjskem saj toliko naročnikov kolikor jih ima naša »Zarja« na sploh! — Sevé da bo morala »Zarja« v doglednem času skrbeti za to, da bo tudi samo s o b o t n o i z d a j o kot samostojno številko omogočila v naročanje, tako — da bodo lahko naročeni tudi tisti, ki imajo glede večkrat v tednu izhajajočega lista vse mogoče izgovore — da bodo imeli socialno-demokratični list še vsi tisti, ki ga nimajo.

Začeti se bo morala velika propaganda po vseh krajih na Kranjskem zato, da se ljudje — delavci, nastavljeni, obrtniki, mali kmetje — oprimejo z vso vnemo socialno-demokratičnega časopisja. V vsako delavsko družino s p a d a d e l a v s k i l i s t! Vsakdo, ki je pri volitvah oddal svoj glas, mora imeti tudi delavski, socialno-demokratični list, ki ga bo poučeval in bodril — da bo iz vsakega dosedanjega volilca napravil še enega ali več novih.

Da je potreba pazljivo zasledovati razvoj socialistične ideje in gibanje socialno-demokratične politike — to stoji izven dvomov!

Kaj pa smo socialni demokratje? Vendar stranka, ki stremi za jasno določenimi cilji in nameni. Program naš je vendar tak, da se ga mora vsak količkaj razumen delavec oprijeti, in da mora sodelovati za uresničitev v tem programu izraženih teženj. Smo protiklerikalni! Da — pa še več in vse kaj drugega smo: smo **protikapitalistični, socialnodemokratični!** Pro-

letarijat mora streti okove, v koje ga je ukovala kapitalistična družba. Preosnovati se mora ta družba, v tako, ki bo napram vsakomur enako poštena, ne enemu mamica, drugemu mati, tretjemu mačeha ali pisana mati... In to se ne da opraviiti z anti-klerikalizmom — ampak — da moraš biti nasprotnik klerikalizma, je za pametnega človeka itak samo po sebi umevno — s socialnim in političnim delom! Rušiti zadovoljnost z obstoječim redom. Boj za enakopravnost v občini, v deželi, v državi. Boj za splošno in enako volilno pravico?! Kako hočemo preurediti davčne sisteme, ki jih imajo tisti, ki nam jih nalagajo, ako ne dobimo primernega, da, odločilnega zastopstva temu, kjer se to odloča?! Kako hočemo izpodbiti nam krivične zakone, odloke, naredbe — ako ne dobimo veljave tam, kjer se kujejo in pišejo te postave in naredbe? — Karteli in velebanke nam diktirajo ceno živil! Sladkor, milo, užigalice itd. itd. — vse je v rokah velebank in kartelov. Kako streti to moč?

Vprašanje se poraja za vprašanjem...

Socialna demokracija edina se peča z delom, ki naj nam prinese boljšo bodočnost. Glej delo soc. dem. poslancev v drž. zboru, deželnih zborih in občinah! Glej delo strokovnih organizacij, ki jih vodijo socialni demokratje — glej konsumna društva in njih uspehe za delavstvo pod gospodarstvom in upravo socialnih demokratov. In bolniške blagajne, ki jih vodijo socialni demokratje?!

Kdo naj pove delavcu, ki robota od jutra do večera, vse to? Meščanski listi, klerikalni listi, nacionalni listi — ne, ne! Vsi ti se izognejo vsakemu razglabljanju, ki bi moglo neprijetno dirniti njih lastnike-meščane. Edino delavski list prinese in prinaša tozadevni pouk.

Tedaj je jasno: da mora vsak delavec dobiti v roke socialno-demokratski časopis. Več brati, in sicer brati to, kar je za delavstvo najvažnejše!

IV.

Politično gibanje, ako naj bo jako, močno, mora imeti mnogo organizacij in sicer trdnih organizacij. Organizacija niso posamezniki, ampak združenje ljudi, ki hočejo z združenimi silami doseči določene cilje. Posamezniki sami ob sebi ne pomenjajo ničesar. Odporna moč posameznika je kmalu zlomljena. Na glas enega ali dveh se ne da veliko. Zato je vznikla misel: »organizirajmo se!« Združimo se v celoto, v skupino, ki se ne more lahko premagati in koje glas ima večjo veljavo.

Združen proletarijat more stvariti silo, ki je nepremagljiva! Ta sila more izbojevati dosego politične moči, more vzeti v roke svojo lastno usodo...

Enostavna in jasna je organizacijska teorija! Vendar, koliko je delavcev, ki je niso razumeli in ki jo kar ne morejo razumeti. Mnogo jih govori: »saj sem socialist — ga ni boljšega od mene — za moj glas se ni treba bati. Oh, če bi bili vsi taki kot sem jaz — potem... potem...« Ko ga pa vprašaš: ali si član politične naše socialno-demokratske organizacije, pa čuješ tisoč izgovorov. Eden čaka, da dobi mesto mojstra v tovarni, drugi bo predelavec, tretji radi žene, četrti radi otrok, peti: »eh, saj je vseeno, če plačam tisto šestico ale ne — zastran mene pojde tudi«... itd. itd. Vsi pa vam pritrjujejo, kadar jim slikaš brezpravje v današnji kapitalistični družbi — pest se jim krči, iz mejklicev spoznaš, da razumevajo, kar jim pripoveduješ. Ali — dejanja, mala dejanja, ki so potrebna, namreč: redno članstvo politične delavske organizacije — tega pa ne in ne!!

In zakaj je še potrebna politična organizacija? Poleg tistih, ki so tudi takozvani »naši« — živi premnogo nezavednih, ki se ne zavedajo svojega položaja. Na eni strani jih imajo v rokah duhovniki in klerikalci, na drugi strani narodnjaštvo in frazarsko meščanstvo. To zaslepljenost iz vrst delavstva odstranjevati, je sveta dolžnost organizacije. Zato je potrebna!

Kjer le živijo trije, štirje, pet sodrugov socialnih demokratov, tam naj se združijo v skupino, ki si naj izbere načelnika (zaupnika); to ustanovitev naj se naznani deželnemu zastopstvu stranke ali saj na uredništvo »Zarje«, da to sporoči dalje. Taka skupina naj se češče shaja in posamezni člani naj na sestanke privajajo druge kot goste. Na sestankih naj bodo pogovori o tem, kar se godi po svetu. Vodilno naj bo, kar poroča socialistični tisk! Vsak član skupine naj bo naročnik strankinega glasila, ki naj se razširja vedno in vedno. Najbolje je, če prevzame eden član skupine nalogo: razširjevati strankin tisk!

Glavna skrb vsake take organizacije — poleg praznega zasledovanja političnih dogodkov doma in v prujini, sklicevanja shodov, prirejanja predavanj — mora biti kolportaza socialističnih brošur, knjig in časopisja. Vsak nov naročnik na delavski časopis ali vsak odjemalec brošur, je že pridobitev za stranko in politično gibanje. Kakor hitro se začne kdo zanimati za socializem, je že na polovico pridobljen.

Ako se ustanove v vsakem kraju ob železnici, v vsaki vasi, trgu in mestu takšne skupine, ki bodo postale politične orga ni-

za ciję same ob sebi, potem se naše gibanje zakorenini, da bo veselje! Ob volitvah ne bo presenečenj v žalost, ampak v naše veselje.

In to storiti ni teško! Le dobre volje je treba in saj malo požrtvovalnosti. Delavcu mora biti v ponos: biti član mednarodne delavske armade, biti sobojevnik za vzvišene cilje in ideale socializma, biti politično organiziran socialni demokrat.

IVO POLITEO, Zagreb:

Nešto o socializmu u Hrvatskoj.

Hrvatska spada medju one danas još rijetke zemlje, u kojima se o socializmu znade obično samo ovo: socialiste slave prvi svibanj, kao simbol upotrebljavaju crvenu boju i mrze popove: oni su radnici, i to industrialni, a jer je Hrvatska par excellence agrarna zemlja, koja nema osobito razvijene industrije, za nju socializam ni nije.

U tome se iscrpljuje sve znanje pretežnog dijela svih naših slojeva o socializmu; to je njihov konačni sud o njemu; time su oni riješili čitavo socialno pitanje, u koliko je uopće ono za njih opstojalo i još opstoji.

Nije potrebno biti socialistom, već je dovoljno i kao ne-sociali, sta samo poznavati socializam, a da se prizna, kako su oni nazori naivni, neispravni, oskudni i manjkavi. Jest, socialiste slave prvi svibanj i barjajak je njihov crven, to je sve samo jedna od najnezatnijih manifestacija svega onoga, što je bitno u socializmu kao nauci i kao pokretu. Jest, socialiste mrze popove, ali s tim ograničenjem, da je poštovan po njima svaki svećenik, koji je toliko tolerantan i toliko se poveo za Hristom, te vjeru ne eksploatira za svoje i stališa materialne interese, te vjeru ne narivava nedostojnim sredstvima, već ju smatra privatnom stvari svakoga pojedinca. Takav odnošaj socialiste prema vjeri i njezinim svećenicima jest saglasan za 6-om točkom drugoga dijela Erfurtskoga programa. Jest, socialiste jesu radnici i tko ne radi, ne može biti pravim socialistom; ali nijesu samo industrialni radnici socialiste, već to mogu biti radnici svake vrsti, industrialni ili poljski, manuelni ili duševni. Socializam bio bi odviše tjesnogrudan, kad bi se ograničio samo na industriju; kao pokret i kao nauka on se proteže na sve privredne grane, na čitavo ljudsko društvo, na sve stališe u njemu. On poznaje industrialni problem kao dio tek čitavog društvenog problema; njemu su agrarni problem, pitanje inteligentnog proletariata, itd. sve sami

dijelovi velikog općeg društvenog problema. On razlikuje u čitavome ljudskome društvu u glavnome dvije grupe: onu vlasnika kapitala i onu radnika, bez ozira na to, u čemu sastoji taj kapital i kojoj njegovoj vrsti služe pojedini radnici.

Radi svega toga socializam jest za svaku vjeru, za svaki narod, za svaku zemlju bez razlike, da li u njoj prevladava ova ili ona privredna grana. Drugo je dakako pitanje, je li za sam razvoj socializma svejedno, u kojim se prilikama, medju kojim narodom, u kojoj zemlji i medju radnicima koje privredne grane on širi. Tamo, gdje narod kao takav uživa potpunu slobodu, lakše je propagirati socializam, nego li tamo, gdje se narodu kao takvu oduzimlju njegova prava, gdje interes za jezična i ostala uža narodna pitanja ne dopušta socialnim pitanjima, da jače izbiju na površinu. Tamo, gdje ima velikih gradova i ogromnih tvornica, gdje se dakle sav proletariat skupio u veće gomile, lakša je propaganda, nego li tamo, gdje je bijeda raštrkana, kao što je to n. pr. medju malim obrtnicima ili sitnim zemljišnim posjednicima. No to pitanje propagande, pitanje lakšeg ili težjeg širenja i prodiranja socializma, ne isključuje ni najmanje činjenicu, da socializam imade jednako smisla za poljodjeljskog težaka ili sitnog zemljišnog posjednika baš kao i za industrialnog radnika. Kad ni dakle neki ljudi tako slabe savjesti i kad tako slabo poznavaju socialna pitanja, te ih riješavaju sa par onakvih fraza, kakve sam spomenuo odmah u početku, onda razlozi, sadržani u tim frazama, mogu eventualno tumačiti slab razvoj socializma u Hrvatskoj, ali ne mogu nikako dokazati, da on za nju nije. On za nju jest i mi vidimo u Hrvatskoj pojava, koje bi starome Kautskyyu u mnogome mogle poslužiti kod poznata njegova tumačenja Erfurtskoga programa.

Prema posljednjem popisu žiteljstva, koji je proveden u Hrvatskoj g. 1910, brojila je ta zemlja 2,621.954 stanovnika. Nemam pri ruci podataka o tome, koliko se od tih stanovnika osoba bavilo iste godine obrtom, industrijom i trgovinom, ali imam te podatke za g. 1890. Za ono, što hoću zaključiti, mislim, da ta razlika neće biti od nikakve važnosti. Potonje dakle godine t. j. 1890 bavilo se spomenutim privrednim granama 38470 poslodavaca sa 52593 namještenika. Pribrojimo li tome ono nekoliko desetak hiljada osoba, što pripadaju stališu javnih činovnika i što se bavi ostalim slobodnim zvanjima, izlazi, da se sav preostali, dakle vrlo pretežni dio stanovništva bavi poljodjeljstvom. Prema tome Hrvatska je agrarna zemlja, što je uostalom i prilično notorno.

No i u takvoj Hrvatskoj, s takvim agrarnim karakterom pokazuju se sve one zle posljedice današnjeg načina produkcije do-

bara i razdiobe dohotka, koje se pokazuju z zemljama čisto ili bar pretežno industrialnog karaktera. Kao što u potonjima veliki kapitaliste apsorbiraju male, velika industrija potiskuje mali obrt, mali se i samostalni obrtnici pretvaraju u radnike i proletarce, tako i u Hrvatskoj vidimo, da latifundija bolje nose od malih posjeda, da se ovi još više cijepaju i da se seljak, nekoć samostalan, sve više zadužuje i zaduživši se posvećma postaje od vlasnika produktivnog sredstva — zemljišta — radnikom, od makar malog kapitaliste velikim proletarcem. Ne radi se dakle o industriji, da ona jedina, već zato, što je industrija, pogoduje velikome kapitalu, ili o poljodjelstvu, da ono samo zato jer je poljodjelstvo, pogoduje malome posjedniku; radi se o tome, da kapital, veliki kapital, gdje god se on pojavio, bilo u industriji bilo u poljodjelstvu, sastojao on u zemljištu ili u rudnicima ili u novcu ili u strojevima — da taj sam veliki kapital ubija male kapitaliste, da ih pretvara u proletarce.

Jedna valja priznati: ovome naglome propadanju hrvatskog seljaka, malog zemljišnog posjednika krivi su u velike njegova neupućenost i nepovoljni uvjeti vjeresije. To u svezi s činjenicom, da tudjinac i srpski seljak, kod kojih je organizacija vjeresije više razvijena i kojih je gospodarska zrelost veća, bolje prolaze od hrvatskog seljaka, moglo bi oslabiti tvrdnju, da mali kapital, zato jer je mali, mora propasti. No s druge strane čini se, da je bolji prosperitet tih elemenata tek pri vremen pa da je i njima sudjeno, da u utakmici s velikim kapitalom podlegnu.

U ostalim privrednim granama ne vidimo one opreke između velikog i malog kapitala u onolikoj mjeri, u kakvoj to opažamo kod poljodjelstva. To je sasvim i prirodno, jer te ostale privredne grane svojim razvojem daleko zaostaju za poljodjelstvom. No zato je i za nje baš kao i za poljodjelstvo karakteristična ona sitničavost, ona decentralizacija kapitala, koja opet prethodi centralizaciji njegovoj s jedne strane i sve većoj proletarizaciji s druge strane. Pogledajmo samo jer, u kojemu stoje poslodavci prema namještenicima! Kako sam već spomenuo, g. 1890 otpalo je na 38470 poslodavaca 52593 namještenika a to znači, da se tu radi o samim malim poslodavcima, o obrtnicima i trgovcima, koji posluju s vrlo neznatnim kapitalom, bi taj omjer ostao stalan ili kad bi bar broj malih poslodavaca razmjerno rasao, moglo bi to eventualno biti dokazom, da mali obrt i trgovina, mali kapitali imaju sve uvjete za napredak. No tog razmjernog napretka nema, već se naprotiv opaža, da kasnije broj namještenika rapidno i

nerazmjerno raste (do god. npr. 1910 porasao je na preko 70.000). Čini se dakle, da već nije daleko centralizacija kapitala, koja malog kapitalistu lišava i onog neznatnog njegova kapitala, da ga baci u proletarce. Osobito se jasno to najprije decentraliziranje a onda centraliziranje kapitala opaža u novčarstvu. U g. 1910 imala je čitava Hrvatska 879 banka i štedionica s vlastitim kapitalom od cca. 105 milijuna kruna. Iz toga se daje zaključiti, da se tu radi malne o samim sitnim zavodima, kojih je temeljna glavnica vrlo malena. I ti mali zavodi usuprot neznatnosti svog kapitala prosperirali su vrlo dobro. No dokler je išao taj prosperitet? Išao je dotle, dok nije bilo utakmice većeg kapitala i dok nije došao kakav jači gospodarski potres, kakava novčana kriza, da uzdrma ovim ili onim malim zavodom. I dok nije bilo one utakmice, mogao je svaki mali zavod prilično, pače sjajno uspijevati, ali samo na taj način, što je lihvario i svojim dobitcima nanašao silne gubitke svojoj klienteli. Mali se dakle kapitalista dizao na propasti još manjeg kapitaliste (seljaka) ili nekapitaliste kao što se veliki kapitalista kasnije dizao uništujući njega, malog kapitalistu. Jer kasnije vidimo, da se veći novčani zavoda iz centra, iz Zagreba šire po pokrajini istiskujući z nje pomalo ali stalno male zavodiće. I to širenje, ta centralizacija kapitala napreduje sve više.

Iz ovog vrlo kratkog pregleda daje se razabrati, da čitav naš gospodarski, društveni razvoj idu onim putem, koji socializam predviđa za svaki gospodarski i socialni razvoj uopće. Ali recimo, da i neide tim putem; dopustimo, da je taj put još problematičan. No svakako je jasno, da takav razvoj ima strašnih i pogubnih posljedica. I te posljedice morale bi zabrinuti sve slojeve naroda, morale bi potaknuti na proučavanje tih prilika, na riješavanje socialnih pitanje sve one, koji od tih prilika trpe ili koji bilo kakvim načinom na njima udioništvuju. No je li sposoban, da te prilike duboko shvati, pomno prouči i njima nametnuta socialna pitanja ispravno riješi onaj, koji od njih najviše trpi — naš seljak, naš mali posjednik? Kolika je ta sposobnost, dokazuje činjenica, da je npr. g. 1900 bilo u Hrvatskoj 56% analfabeta. Zato naš seljak uz tako nisku odnosno nikakvu prosvjetu može da bude zabrinut radi svog položaja, može da sluti iz daleka uzroke i krivce tome, ali svijestan svega toga ne može biti kao što ne može iz svega toga povući one konsekvence, koje će sastojati u stanovnome nazoru o svijetu i društvu. Ali ono, do česa se nije kadar dovinuti za danas još pretežni dio našeg seljaštva i radništva, moglo bi se zahtijevati od naše inteligencije i poluinteligencije. Pa ipak koliko

od taj zahtjev bio prirodan i opravdan, naša mu inteligencija ne može udovoljiti, ili bar samo u maloj mjeri to može. A ne može se reći, da mi nemamo inteligencije. Formalne, patentirane, diplomirane inteligencije mi imamo razmjerno i suviše: naša su srednja učilišta puna i prepuna a zemlja nam sva gmilji pravicima. Uza sve to ta inteligencija, u koliko uopće traži svoj i naroda spas, traži ga u jednoj od ovih lozinka: u Beč, proč od Beča, u Peštu, prod od Pešte. Centrifugalne težnje, izražene u dvim od spomenutih lozinka, ne bi bile sjegurno loše, kad ne bi sačinjavale jedino i glavno u programima naše inteligencije tj. kad bi one bile poraćene još drugim težnjama, koje se tiču socialnih reforma, samog socialnog ustroja i socialnih prilika naše domovine. No sve, što je socialno, ne nalazi u naše inteligencije shvaćanja a prema tome ni ispravnog riješenja ili, što je još gorje, ni pokušaja riješenja. Jer riješenjem ne mogu se nazvati onakvi zaključci i tvrdnje, kakve sam odmah na početku citirao. Nije potrebno, da netko, poznavajući, proučavajući i riješavajući socialna pitanja, bude odmah i socialistom. No zato je potrebno, prijeko potrebno, da se poznaje socializam kao jedna od onih nauka, koja sadržaje stanovite nazore o socialnome pitanju i stanovita njegova riješenja; uz takvo jedino poznavanje moguće je svoj odnošaj prema socializmu označiti savjesnije i ozbiljnije, nego li ga danas označuje naša inteligencija. Ona misli, da je socializam samo za tzv. prostoga, manuelnoga radnika; ona se pače ruga socializmu ponavljajući sve one otrcane i zastarjele razloge proti njemu, koje su pače i mnogi moderniji kršćansko-socialni učenjaci danas već napusili; ona se postavlja na neko više stanovište smatrajući socializam nečim prostim a ne videći u njemu osim pokreta i znanost. Dok u stranome svijetu i u drugih naroda prve njegove glave pripadaju socializmu, dok npr. u Italiji u duševnome razvoju svih malne velikih učenjaka i ostale inteligencije socializam sačinjava nužno jednu fazu, bila sad ova trajnija ili tek prolazna, dotle se kod nas inteligencija stidi socializma kao nauke a razumije se, da bi se još više stidjela njega kao pokreta, kao akcije, u kojoj bi sudjelovala. Mnogi su uzroci ovim manjcima, koji vrlo bijedno karakterišu našu inteligenciju, ali ne želim ih u ovome članku nabrajati. Želio sam samo u njemu konstataci, da su u Hrvatskoj prilike takve, te je socializam i te kako za nju i one bi ga morale izazvati, no da je s druge stanje kulturni niveau mase naroda i njegove inteligencije takav, te je bujniji razvoj socializma za sada težak, ako nije možda i sasvim nemoguć. Da-

kako da time nijesu iscrpljeni svi, već samo neki uzroci, što pri-
ječe naglje prodiranje socializma u Hrvatskoj.

Mislim, da je ova konstatacija, kolikogod ne baš opširno ob-
razložena, ipak sasvim objektivna, jer potječe zajedno sa svim
svojim kratkim obrazloženjem od jednoga, koji nije socialista.

~~~~~
H. PAJER, Praga:

Konservativizem v politici.

(Konec.)

Vse politične stranke imajo stremljenje urediti človeško dru-
žbo po svojih nazorih principih in načrtih. Ako odgovarja kaka
zadeva tem nazorom in načrtom, stremi ohraniti stranka zadevo
v stanju, v katerem se nahaja. Ako ne odgovarja, skuša stranka
stvar spremeniti, reformirati ali pa nadomestiti s popolnoma novo.
V prvem slučaju izključuje stranka vsak napredek; zato je v do-
tični zadevi konservativna. V drugem slučaju napredek ni izklju-
čen; zato se sme označiti stranko v dotičnem vprašanju za na-
predno.

Jasno je, da niso vse stranke jednako konservativne ali pa
jednako napredne; stranke se stopnjujejo od najbolj konservativ-
ne do najnaprednejše. Če prevladujejo v stranki kon-
servativne tendence je stranka konservativna; če prevladujejo reformatorske tendence je
stranka napredna. Ker delujejo konservativne stranke
glavno proti reformatorskim strankam, zato so ob jednom tudi re-
akcionarne. Konservativne stranke so v večji meri le reakcija na
akcijo reformatorskih strank. Vsak konservativec je ob jednom
tudi reakcionar. Ako se hoče uveljaviti kako uredbo ali razmero
iz pretekle dobe imamo opraviti z nazadnjaško tendenco. Ta se
pojavlja večkrat pri konservativnih strankah.

Tipičen vzgled za konservativno politično smer nam pred-
stavlja klerikalizem, za napredno politično smer pa socializem.
Prehod med tema dvema ekstremoma tvorijo najrazličnejše stran-
ke liberalne politične smeri in nastopajo pod najrazličnejšimi na-
slovi kakor: narodno-napredna stranka, narodno-radikalna, radi-
kalno-napredna (!), narodno svobodomiselna, napredna ljudska
stranka itd. Karakteristično pri teh strankah je to, da se imenujejo
navadno »napredne«, če tudi morebiti prevladujejo v njih konser-
vativne tendence, ker zadostuje pri njih za naprednost večinoma

že goli antiklerikalizem. Glavni znaki teh strank so: zagovarjanje individualističnega gospodarskega reda, nacionalizem, ki je pri samostojnih narodih v tesni zvezi z imperializmom, antiklerikalizem in v večji ali manjši meri antisocializem. Demokratizem imajo večinoma le na papirju in na jeziku. Ako hoče biti človek dosleden demokrat, nesme biti samo za formalni demokratizem, temveč tudi za demokratizem na gospodarskem polju; to pa je zahteva socializma. Biti mora toraj ob enem principijelno socialist. Iz tega izvira nezaupanje liberalnih elementov do demokratizma.

Marsikatero iz med teh strank je težko imenovati napredno posebno, ako prevladujejo pri njih konservativne tendence, ki izključujejo spremembe in reforme, ter s tem napredek. Zato je nesmiselno deliti stranke in posameznike na eni strani na napredne in na drugi strani na klerikalce. Če kdo ne stoji na cerkvenih svetovnih in življenskih nazorih, s tem še ni rečeno, da sploh nima konservativnih načel. Le glede svetovnega naziranja je opravičeno imenovati neklerikalca naprednjaka. Tako se lahko zgodi, da je kak klerikalec bolj napreden, kot pa kak »naprednjak«. Zato so umestne le označbe: klerikalec — neklerikalec. Nujni pogoj, da se more koga smatrati za naprednega človeka je, da ne zagovarja sedanjosti, ne precenjuje minulosti in da je vedno pripravljen sprejeti reforme in novotarije, dokler nima dokazov, da ne bi pomenile reforme in novotarije zvišanje človeške kulture, temveč da bi pomenile korak nazaj. Ako nima teh dokazov, je brezdvomno konservativec in reakcionar.

In ako se očita ljudem te vrste njih zagovarjanje starega in njih nezaupljivost do novega pravijo večkrat: tudi mi smo pripravljene sprejeti novotarije, ako so dobre; ampak mi nočemo vpeljati novotarije kar tako, temveč le, ako se obnesejo. Da tak individuum nima mnogo smisla za logiko je jasno. Po tej logiki bi smel iti človek še le potem v vodo, ko bi se naučil plavati. Ako bi stali vsi ljudje in vse politične stranke na tem stališču, bi se napredovanje v človeški družbi sploh ne moglo vršiti. Sicer pa je to stališče večinoma maska, za katero se skriva novodobni konservatizem in novodobna reakcija. To stališče ni drugega kakor galantno odklanjanje novotarij in reform od strani onih elementov, ki sicer pojmujejo deloma idejo evolucije in napredka, pa se vendar branijo reform in novih socialnih oblik, ker bi pomenile konec njih socialnih privilegijev, oziroma bi vzele možnost si pridobiti predpravice v človeški družbi, kakor jih imajo dandanes klerus, plemstvo, zemljiški posestniki, zasebni podjetniki, trgovci,

tovarnarji itd. napram onim, ki živijo le od svojega dela in temu primernega, in pri proletariatu neprimernega zaslužka.

Najdalekosežnejše politično vprašanje je danes brezdvomno družabni red. Vse politične stranke se dajo deliti v tem oziru na dve ekstremni smeri. Na eni strani stoje stranke, ki so za brezpogojni obstoj sedanjega družabnega reda, na drugi strani pa stoji socializem. Nekatere stranke prve smeri so sicer pripravljene popraviti in prepleskati lukničasto in plesnivo zidovje privatno-kapitalističnega družabnega reda, pa so drugače fanatične nasprotnice vsake radikalne poprave ali pa nove modernejšie socialne zgradbe. Socializem pa je prinesel spoznanje, da leži korenina vsega sedanjega družabnega gorja, krivic, siromaštva itd. ravno v obliki sedanjega družabnega reda. Ker se bori socializem za preustroj človeške družbe, zato je zasadil svojo sekuro pri korenini. Njegovi načrti, njegove tendence pomenijo najdalekosežnejše in najglobokejše spremembe v človeški družbi. Zato je socialistično prepričanje iz med vseh političnih prepričanj ono, katero daje človeku trdno zavest, da ni konservativen in reakcionaren. Socializem je tako vsestransko reformno gibanje, podirujoč in na novo gradeč socialni tok, da se o njem absolutno ne more trditi, da bi zagovarjal sedanost in hvalil minulost, kajti njegovi ideali so v prihodnosti.

Kakor se je upiral paganski Rim novi ideji krščanstva, kakor se je upiralo pozneje rimsko krščanstvo reformaciji, kakor se je upiral absolutizem liberalizmu, tako je našel svoj upor tudi socializem od strani starejših svetovnih, socialnih in gospodarskih nazorov ter principov.

Sodobne socialne tendence in silovito prodiranje socialističnih idej po celem svetu, kaže na to, da bo tudi v tem slučaju upor konservativnih elementov popolnoma zaman. Klerikalizem, aristokratizem in absolutizem stalno propadajo; liberalizem se umika ali pa koketira že z socializmom. Začenja se govoriti o sintezi liberalizma in socializma v nadi, da se ustavi ves razvoj ravno pri tej dvorezni sintezi. Liberalizem skuša ohraniti, kar se da še ohraniti pred naraščajočim valom socializma; zato govori o reviziji in sintezi.

Klub velikemu odporu konservativnih činiteljev se vrši socializacija tiho in mirno, da včasih niti ne zapazijo, niti ne slutijo. Podržavljenje, komunalizacija in zadružništvo, vse to je v bistvu socialističnega značaja. Državni, deželni in občinski kolektivizem,

ki se uveljavlja vedno bolj v večji meri, pomenja opuščanje zasebnega gospodarstva.

Povsod se vrši socializacija in demokratizacija človeške družbe. Le nasprotnik teh dveh razvojnih smeri in pa političen analfabet tega pojava ne vidita. Eden ga ne vidi iz sovraštva, drugi radi nevednosti. Da se ta proces ne izvrši prehitro, igrajo konservativni elementi ulogo reakcije. Proces se vrši celo z nezavednim sodelovanjem in proti volji antisocialistov, kajti privatno-kapitalistično gospodarstvo samo ima v sebi kali k razpadu in socialistične razvojne tendence, kakor je pokazal Marx v svojem »Kapitalu«.

Kot zavedna sila nastopa socializem najbolj izrazito v največji bojujoči se veji socializma, v socialdemokraciji, katere bistvene točke so brezpogojni demokratizem, podružabljenje vseh produkcijskih sredstev, odprava gospodarskih razredov, enakopravnost vseh stanov in nadomestitev narodnega egoizma (nacionalizma) z solidarnostjo vseh narodov (internacionalizmom). Njen boj ne velja samo interesom enega razreda, temveč celemu človeštvu. Ona hoče odpraviti sedanjo nadvlado privatnokapitalističnega razreda nad delavstvom s tem, da odpravi sploh vse gospodarske razrede, ki temelje na neenakopravnosti. Ako se bori danes samo za delavski razred ni to njena krivda. Kdor zahteva enake pravice in enake življenske možnosti za vse, se mora boriti najprej za one, katerim se je odrekalo to v največji meri in se še odreka.

Iz malega je zrastel socializem, kakor vsaka nova ideja. Njegovi preroki in apostelni so bili preganjani od strani oborožene konservativnosti; njih nove ideje so se smatrale za izidek blaznih ljudi, njih nazori za nesmiselne fantazije in njih načrti za sanjave utopije, kajti vse je bilo za tisti čas povsem novo, nenavadno in nečuvveno. Pojavili so se naivni in gorostasni predsodki napram socialističnim idejam in se ponavljajo še danes pri konservativnih ljudeh. Danes je romantična doba, ko so se morale skrivati socialistične ideje pred oboroženo reakcijo, že za nami. Ljudstvo in vlade so se privadile polagoma novih idej socializma; z neodvračljivim pronikanjem v vse vrste civiliziranih narodov se je začelo z novimi idejami računati in vpoštevati njih silo. Nazore in ideje, katere so začeli sejati svoje dni neustrašeni prvoborilci socializma, so padle na rodovitna tla, pognale so kali in danes jih je treba le še bolj razširjati in uresničevati.

Tako šteje socialistična Internacionala danes že čez 10 milijonov organiziranih pristašev, še več pa neorganiziranih. Njih število raste neprestano in z vedno večjo hitrostjo; vsporedno se množe socialistični glasovi pri volitvah in s tem število zastopnikov, katere ima skoraj v vseh parlamentih.

Socializem je danes svetovno gibanje, ki se ne omejuje samo na posamezna plemena in narode, temveč razteza svoja krila na ves civilizirani svet. Tako velike in v glavnih potezah enotne politične smeri naša zemlja še ni nosila. Socializem je postal tako močan činitelj, da mora vsakdo, ki ne spada s svojimi nazori v pretekla stoletja in ni kulturno kratkoviden ali slep, obrniti nanj svojo pozornost.

Socializem dokazuje svojo zgodovinsko nujnost. Moderna tehnika, industrija, promet, vse napoveduje vshod socialističnega solnca, začetek nove kulture in novega človeštva. Vse kaže na to, da ne bo sile, ki bi ustavila njegov triumfalen prihod in njegov jekleni korak.

Z napredkom demokracije narašča izobrazba širših mas; s tem se dviga kulturna stopnja povprečnosti. Vpliv zakona vstrajnosti (konservativnost) se manjša in tako pride čas, ko bo zrela povprečnost tudi za socializem.

JOSIP MARICA, Nabrežina:

Organizacija delavcev s kamnom.

(Konec.)

Leta 1905. so nabrežinski delavci, hrepeneči po izobrazbi postali člani Ljudskega odra v Trstu ter si od tam izposojali knjige za čitanje. Vsled tega je Ljudski Odr nameraval v Nabrežini ustanoviti podružnico. Delavstvo združeno z nekaterimi naprednimi inteligenti pa je hotelo pokazati, da se ne straši žrtev, časa in denarja ter je ustanovilo svoje lastno društvo: Javna Ljudska Knjižnica v Nabrežini. Dne 10. januarja 1905. vršil se je v dvorani Zveze klesarjev v to svrhu sestanek, katerega se je udeležilo 43 oseb. Karakteristični ustanovni govor g. Höllerja temeljil je na vodilni misli: dela, uči in osvobodi se! ki je za naprej postala geslo društva. Pristopilo je takoj 36 članov. Vse potrebno za ustanovitev društva, sestavo pravil, poslovnika in drugo je izvršil g. Höller. Pravila so se v bistvu držala onih Ljudskega Odra. Nabrežinska delavska zadruga dala je svoje prostore Ljudski

Knjižnici na razpolaganje. Ker so bila pravila po namestništvu potrjena šele 20./3. 1905, vršil se je prvi občni zbor meseca aprila z 52 člani. Zborovanje je vodil g. Höller, predaval sedaj pok. tehnik Rajmund Caharija: O pomenu ljudskih knjižnic. Tedenski prispevki so znašali sprva 20 vinarjev, ter so se pozneje znižali na 10 vinarjev. Starešinstvo je Ljudski Knjižnici naklonilo mesečno podporo K 8, ki se je meseca maja 1909 ustavila. Dokaz, kako malo naše starešinstvo ume pomen ljudske izobrazbe in pomen izobraženega delavca v interesu občine same. Knjižnica se je hitro nabirala in društvo je priredilo celo vrsto predavanj. Jurist T. Medvešček od Adrije: Žensko vprašanje; jurist A. Cigoj istega društva: Civilni zakon; Dr. Ivan Franke od Akademije iz Ljubljane: Ada Negri; jurist A. Dermota od Akademije iz Ljubljane: Žensko vprašanje; dr. Karl Lončar od Akademije, profesor v Idriji: Slovenci in njih narodni preporod, Ivan Regent iz Trsta: Žensko vprašanje; Franc Čok iz Trsta: Zgodovina mesta Trst; H. Höller iz Nabežine: Žensko vprašanje; A. Pertot iz Trsta: Alkoholizem, javno zlo. To predavanje bilo je zadnje 17. marca 1907. Neugodne gospodarske in politične razmere v Nabežini, so občutno vplivale tudi na razvoj knjižnice, da se je komaj držala. Splošno zanimanje, ki je bilo med delavstvom za knjižnico je v boju za obstanek, minulo.

Leta 1905. je tudi delavska konsumna zadruga jela nastopati samostojnejše. Nastavila je stalnega prodajalca in knjigovodjo. Ker ta dva nista mogla vsega dela zmagovati, so odborniki sami ob nedeljah in v prostem času opravljali posle težakov in pomagali pri prodajanju jestvin. Že prvi letni sklep računov od 14. 1. 1906. kaže lep uspeh. Pričetkom leta 1907. morala je zadruga najeti še en magacin in 19. 2. istega leta, kupila je stavbišče za 3900 K. S tem je bila dana delavski konsumni zadrugi stalna in trdna podlaga. Zadruga je kupnino zemljišča plačala takoj v gotovini iz združnega obratnega kapitala. Dne 2. 10. 1907. sprožilo se je vprašanje pekarnе, ideja, ki se je oživotvorila še le leta 1912. Leta 1908. pripravljalo se je tudi združno mesnico, vendar sredstva delavstva niso zadoščala, da bi se obe lepi ideji pekarnе in mesnice naenkrat in takoj izvršili. Toliko pa je prizadevanje delavcev imelo uspeha, da so mesarji znižali ceno mesu. Dne 27. 8. 1908. je konsumna zadruga pristopila k velenakupni družbi avstrijskih konsumnih zadrug na Dunaju z deležem K 500. Težko je leta 1909. zadela zadrugo davčna oblast, ki je predpisala okoli K 1500 davka po 10% merilu od čistega dobička. Radi tega treba je bilo premembe pravil v smislu, da se blago prodaja iz-

ključno le zadružnikom. Občni zbor 19. 9. 1909. sprejel je predlog, da si zadruga postavi lasten dom. Gospedarski položaj zadruge postajal je vedno ugodnejši in tekom leta 1910. založil se je prvi tisočak v Nabrežinsko hranilnico. Ker je med tem okrajna bolniška blagajna kupila lastno poslopje, v katerem bi dobila zadruga lepe prostore, opustila se je misel zgradbe lastnega doma ter se je zadruga preselila v nove prostore dne 1. 11. 1911. S tem dnem nastopila je zadruga novo dobo svojega delovanja. Trgovina se je razširila in aktualna je postala naprava lastne pekarnice. Sezidala se je na prostoru okrajne bolniške blagajne lastna peč z vsemi pritliklinami, in društvo je opekarno otvorilo dne 20. 11. 1912. Davna želja nabrežinskega proletarijata se je tako po 8 letih uresničila. Nabrežinska zadruga je bila prva slovenska zadruga, ki je stopila na polje lastnega proizvodjanja. Od otvoritve pa do 30. junija 1913. t. j. v dobrih 7 mesecih speklo se je 14.587 kg kruha, 72.709 kosov (biga) in 5810 kosov boljšega peciva.

Zadruga je v 8 mesečni dobi obstanka prodala 6250 q blaga in člani prejeli so od nakupljenega blaga 11.217 K deležnine. Razvoj zadruge najbolj predstavljajo sledeče številke.

Doba	Od — Do	Prodano blago	Članov	Deleži	Čisti dobiček	Dana dividenda	Rezerva
I.	20./XI. 04 — 30./VI. 06	51.237,92	134	1996,—	2.023,68	—	276,—
II.	1./VII. 06 — 30./VI. 07	44.195,19	15	2418,—	2.378,48	840,80	647,26
III.	1./VII. 07 — 30./VI. 08	61.534,54	129	2477,—	2.521,15	837,50	1249,24
IV.	1./VII. 08 — 30./VI. 09	72.518,26	147	2718,50	3.557,24	1239,—	1569,39
V.	1./VII. 09 — 30./VI. 10	80.534,73	162	3079,—	2.882,02	1547,—	2546,46
VI.	1./VII. 10 — 30./VI. 11	84.09,—63	166	3232,50	5.412,81	1163,40	3416,47
VII.	1./VII. 11 — 30./VI. 12	103.462,59	180	3535,50	9.980,58	2445,90	4813,64
VIII.	1./VII. 12 — 30./VI. 13	121.853,50	193	3719,—	8.733,98	3143,40	8817,16
vsega		624.482,27	pobez 154 na leto			11.217,00	

Tako je s strokovnim gibanjem delavcev v Nabrežini tesno zvezana ljudska izobrazba in samostojno gospodarstvo. Zaradi tega je kratek razvoj ljudske knjižnice in delavskih zadrug del zgodovine delavskega gibanja v Nabrežini sploh.

Leta 1907. je organizacija v prvič poslala svojega delegata na centralni kongres vseh delavcev s kamnom na Dunaju, na katerem je pisec teh vrst zastopal skupini Trst in Nabrežino. Na tem kongresu zahteval je primorski delegat, da se prične z izdajanjem strokovnega lista v slovenskem in italijanskem jeziku, kar

se je tudi brez ugovora vzelo na znanje in pozneje z nastavitvijo strokovnega tajnika tudi izvršilo.

Istega leta zahtevali so klesarji novo pogodbo z podjetniki in povišanje mezde. Delodajalci niso hoteli o tem ničesar vedeti, zato je delavstvo 14. maja 1907. stopilo v stavko. Večina delavcev razkropila se je na vse kraje iskaje dela v Nemčijo, Švico, Bosno in Blgarsko itd. Tržaški sodrugi ponudili so da vzamejo otroke stavkujočih delavcev v rejo. Matere, ki niso razumele visokega pomena stavke in solidarne ponudbe tržaških delavcev, niso se hotele ločiti od otrok ter odklonile bratsko pomoč. Treba je tudi priznavati, da delavci niso bili dovolj trdi za boj in da so težko prestajali ločitev od doma. Prihajalo je od vseh strani precejšnje število stavkokazov, tako da so ostali nabrežinski delavci že 16. junija i. l. zopet stopili na delo z malim poviškom mezde, katerega so gospodarji sami sklenili. Vsled tega neuspeha je padla organizacija tako nizko, da so ostali le 4 člani, v največje veselje delodajalcev, ki so bili prepričani, da je organizacija klesarjev pokopana za vedno. Organizacija ni mogla plačevati več najemnine za lastne prostore ter se je preselila v hišo Lovrenca Caharija, ki je organizaciji ponudil brezplačno eno sobo. Pisec teh vrst lotil se je z vso vnemo agitacije med delavci, ki se je jelo zopet zavedati in skupljati okoli svoje organizacije.

Velik pogrešek je bil že iz prvega početka, da se je organizacija delavcev v Nabrežini ozirala le na kamnoseke in likarje, ne pa na kamnolomce. Le-ti pripravljajo surovo gradivo za delavnice, na njih torej temelji vsaka redna produkcija.

Dne 2. 3. 1910. je pisec teh vrst imel prvi shod kamnolomcev ter se mu je organizacija takoj posrečila. Delovne in mezдне razmere bile so do takrat skrajno neugodne. Kamnolomec ima težko ročno delo, združeno s posebno nevarnostjo. Le malo katerega najde se nepokvarjenega na udih ali na očeh. Tudi splošno telesno so izdelani, tako da je le redko videti med njimi starejšega, še kolikor toliko za delo sposobnega človeka. Radi neugodnih razmer in težkega dela pa je jel pojemati v tej stroki tudi naraščaj, tako da manjka vajencev in bodo morali nabrežinski podjetniki iskati v kratkem izvežbane kamnolomce od drugod. Dne 11. 3. poslali so kamnolomci spomenico gospodarjem. Prvi je bil podjetnik Wildi, kateri je sprejel zahtevke kamnolomcev in privolil v 20% povišek s pogojem, da morajo tudi ostali delodajalci pristati v enak povišek. Vsled tega so kamnolomci 5. 4. stavili ultimatum vsem podjetnikom. Par dnij na to je odbor gospodarjev imel dolgotrajna posvetovanja in pogajanja. Vsled tega so kamnolomci

opustili delo v petih podjetjih, ter 15. aprila ustavili delo po vseh kamnolomih izven nekaterih malih, ki so podpisali pogodbo. Kamnolomci so se pokazali pri tej stavki jako solidarne ter so oni delavci, ki so 20% povišek že dosegli, dotične zneske poviška prostovoljno prepustili delavcem v stavki. Že 9. majnika končala je stavka s tem, da so vsi delodajalci določili enako mezdo ter so podjetniki, proti katerim je šla stavka, privolili v 14% povišek, bodoč, da so že poprej plačevali 6% več nego Wildi.

Pogodba s klesarji iztekla je 1. januarja 1910. ter je podjetnik Wildi sklenil novo pogodbo s prvim poviškom mezde do 31. 8. 1911. in z drugim poviškom do konca januarja 1914. Tej pogodbi z Wildijem sledili so ostali podjetniki 27. 4. 1910. Tako da ni prišlo do nikakega gibanja več.

Mezdne razmere vseh delavcev likarjev, klesarjev in kamnolomcev so bile s tem zadostno urejene ter si je organizacija izvojevala splošen ugled. Povrnila se je v svoje stare prostore Ignaca Tanceja, v katerih je še danes. Leta 1912. je osrednji odbor zveze delavcev s kamnom na Dunaju konečno ugodil stari zahtevi delavcev na jugu ter imenoval strokovnega tajnika za celo južno pokrajino s sedežem v Nabrežini. S tem dana je nova trdna podlaga trajni organizaciji in rednemu poslovanju. Kljub temu, da je v kamnarski obrti precejšnja kriza, mogoče bo sedaj pri urejenih organizacijskih razmerah delavstvu, da odbije vsak naval na organizacijo in če drugega ne, vsaj vzdrži svojo pozicijo do ugodnejše gospodarske dobe.

Koncem leta 1913. je organizacija kazala sledeče rezultate:

Podpore radi brezposelnosti in razni izdatki K 848.99, najemščina K 240, strokovnemu tajniku K 274.14, preostanek blagajnice K 261.19, poslano centrali K 7777.28, skupni letni dohodek 9401.60 K. Te številke kažejo, da se razmerno mnogo stori za domače potrebe in da bo imela organizacija v celoskupni centrali v svojem gospodarskem boju proti izkoriščanju najkrepkejšo zaslombo.

Poleg železničarske organizacije, ki je bila ena prvih na slovenskem jugu, ustanovljena leta 1893. je strokovna organizacija delavcev s kamnom vedno dajala glavno oporo političnemu gibanju delavstva. Prva politična krajna organizacija ustanovljena je bila leta 1907. ob splošni volilni pravici in pripravah volitev v državni zbor. Od takrat naprej rasla je politična zavest delavstva, ki se je ostrila od leta do leta vsled neprestanih volitev 1908 in 1911. v državni zbor, 1908, 1909, 1910 in 1913 v deželni zbor. Največjo svojo moč pokazala je delavska organizacija ob državno-zborskih volitvah meseca junija 1911. Takratni nastop politične or-

ganizacije v Nabrežini je jasen dokaz, da delavstvo za gotovo izvojuje uspehov, kedar je edino, kedar vodi vsacega posameznika stremljenje po boju in zmagi, kedar se vsak prostovoljno podvrže v tem skupnem boju eden drugemu, vodi vse ena sama ideja solidarnosti. Ob tej volitvi prevzeli so delavci samouki agitacijo po celem Krasu ter dosegli v Komenskem okraju absolutno večino glasov. Posebno važno je, da je delavstvo zaneslo med kmečko ljudstvo na Krasu idejo socializma in prepričanje, da imajo delavci na zemlji, naš mali posestnik, po Krasu, iste gospodarske interese kakor delavec s kamnom v Nabrežini.

Posebne važnosti in posledica delavske razredne zavednosti bila je pridobitev okrajne bolniške blagajnice ob volitvah 18. 4. 1910. Do takrat se delavstvo ni mnogo zavedalo krivice, katera se mu je godila, da upravlja eminentno delavsko ustanovo podjetnik, sporazumno z zastopnikom vlade. Delavci zmagali so z ogromno večino, tako da se gospodarji, ki so do takrat z vladnim komisarjem absolutno vladali v zavodu, niti niso udeležili verifikacij volitev.

Omeniti bi bilo še ustanovitev podružnice Delavske hranilnice in posojilnice v Gorici dne 3. 4. 1910. Nabrežinski delavci bili so edini, ki so razumeli pomen te gospodarske delavske organizacije, žal, da je delavstvo na Goriškem ostalo temu nasproti pasivno, in primoralo hranilnico, da je ustavila svoje poslovanje. Nabrežinski delavci pa so v kratkem času zložili od svojih prihrankov preko K 5000, lahko se reče vsi zneski prihranjeni v boju proti alkoholizmu in brezdelju po praznikih.

Organizacija delavcev s kamnom v Nabrežini je sijajen dokaz, kako strokovna gospodarska organizacija delavcev služi za temelj vsakemu napredku delavca. Ako je tudi stremljenje delavcev obrnjeno v prvi vrsti na povišanje mezde, olajšanje dela in spoštovanje delavca, pa je nujna posledica, da iz te strokovne organizacije izraste ostalo gospodarsko, izobraževalno in politično gibanje.

In vendar kljub temu jasnemu rezultatu, ki bi moralo navdajati vsakega delavca z zavestjo bodoče zmage delavstva z lastnimi močmi, kljub vidnim žrtvam starejših delavcev, ki so celo 15-letje stali v boju proti izkoriščanju podjetnikov, ravno mlajši naraščaj, ki uživa ugodnosti in rezultate teh bojev, ne uvideva dovolj potrebe stroge strokovne in politične organizacije, in se da zapeljevati po frazali krščanskih socialcev in narodnjakov in skuša razdirati težko priborjeno in ustvarjeno delavsko pozicijo v Nabrežini.

Lahko sklenemo to poročilo z besedami: Ako so nas boji s podjetniki, nas je ideja delavske solidarnosti ojačila, vidimo pravo nevarnost in razdor v delavcih, ki se skušajo združiti pod načeli vere in narodnosti, katere z delavskim gibanjem ne morejo in ne smejo imeti nič opraviti, ki so stoletja in stoletja predstavljale za revno ljudstvo suženjstvo in sedaj silijo na razsulo delavske zveze. To jeli so razumevati duhovniki, to jela je izvajati posvetna narodna gospoda: razdirati moč delastva — po delavcih samih. Ako pa je delavska organizacija v Nabrežini prebolela že hude čase razpora, bo zdrava delavska misel končno znala ohraniti močno in edino, s tolikimi boji ustanovljeno organizacijo delavcev s kamnom v Nabrežini.

ALOJZIJ HREŠČAK, Lokev:

Politično delovanje učiteljstva.

Pod pojmom »politika« razumemo ono delovanje, ki se nanaša smotreno na splošno človeško družbo. Na družbo naj vpliva politik! Imeti mora zato jasne predstave o človeški družbi in sicer toliko glede njenega dejanstvenega stanja, kolikor glede zakonov, ki vladajo ves njen obstanek in razvoj. Tudi politik se ne more emancipirati od naravne nujnosti; zanj pridejo predvsem v poštev sociološki zakoni. Le v soglasju s temi zakoni more vspešno delovati v korist človeške družbe. Pa še nekaj je, kar ne sme manjkati političnemu delovanju: politik mora natančno poznati cilj in metodo svojega delovanja. Politiku je treba torej jasno predstaviti o faktu stanju človeške družbe, poznati zakone, iz katerih rezultira to stanje in končne gacilja, h kateremu teži njegovo delovanje. Toliko kot splošne opazke glede političnega delovanja. Naša naloga je pa mnogo konkretnjša: pečati se nam je danes s političnim delovanjem slovenskega učiteljstva.

Toda — ali naj tudi učitelj politikuje? Ali je politično delovanje združljivo z njegovo vzvišeno nalogo? Taka in slična vprašanja se še vedno pojavljajo med učiteljstvom in ne malokdaj se odgovarja nanje v negativnem zmislu. Od kod to? Po mojem mnenju leži vzrok temu odklanjanju politikovanja v nerealnem, napačnem taksiranju etične in absolutne vrednosti toliko učiteljskega kolikor političnega delovanja.

Ne le, da ni nezdržljiva, ampak naravnost nujno potrebna je združitev.

Odreči se političnemu delovanju pomenja, odreči se vplivanju na razvoj splošnosti. Te intelektualne žrtve pa ne doprinese nihče, ki mu je na srcu dobrobit človeške družbe, ki želi svojemu rodu napredka, ki je dovtet za ideale.

Mi učitelji imamo pač najmanj vzroka odtezati se temu delovanju. Učiteljstvo, njegov socialni položaj in njegovo kulturno delovanje so postali preizkusni kamen naših politikov; učiteljsko vprašanje je postalo eminentno politično vprašanje, učiteljstvo se tira iz učilnic in sili v politično areno. Napravili so našo »stvar« za politično, dobro — sledimo jim tudi na to pot, da bomo priča aktu našega osvobojenja ali zaslužjenja, da bomo govorili odločujočo besedo tam, kjer tudi nam pritiče, kjer se rešujejo vprašanja civilizacije našega naroda. Odpravimo se na pot s prostimi očmi, brez predsodkov, v srcu pa z željo po izpoznanju!

Ozrimo se nekoliko okrog sebe! Kakšno je stanje današnjega šolstva? O tem poglavju bi znal vsak učitelj povedati marsikaj. Povsod šole za silo, s poldnevnim poukom. Prenapolnjeni razredi, slaba, nehigijenično urejena šolska poslopja, ki so otrokom in učiteljstvu prej mučilnice kot učilnice. Pomanjkanje najpriprostejših in najpotrebnejših učil. Metodika koraka zmagoslavno dalje in dalje, odkrivajoč vedno nove poti, pedagogika istotako, kažeč nove cilje ljudske vzgoje; mi pa stojimo trdno in zvesto kakor zidi, skale, na braniku za svete stare tradicije. Učiteljstvo mora često pognati v tir vse registre, da doseže neznamen korak naprej. Šola in ljudstvo si stojita nasproti kot dva sovražna si tabora; pomen vzgoje ni našel do sedaj med učiteljstvom še srečnih popularizatorjev, ljudstvo ne ve ceniti učiteljevega dela. Šola mu je često le potrebno zlo, in nič ni lažjega, nego našuntati ljudstvo proti šoli in učiteljstvu.

Narodno kulturno stanje! V velikem delu slov. naroda nezadovoljivo. Velika večina se zna komaj podpisati. Le posamezniki se dvignejo iz splošnosti, a tudi ti so navezani le sami nase, edino na svojo lastno moč. Strokovna izobrazba minimalna. Primanjkuje nam visoko organiziranih ljudskih šol, obrtnih, kmetijskih, meščanskih in trgovskih šol. Iz tega izhaja žalostno dejstvo, da naše ljudstvo ne more uspešno konkurirati z močnejšimi sosedi.

Razum potrebnih šol nedostaje nam tudi drugih izobraževalnih možnosti. Naše občinske uprave ne kažejo za to svojo dolžnost niti najmanjšega razumevanja. Imamo pa zato v vsaki vasi najmanj trikrat preveč gostilen. Alkoholizem se razširja v grozečih dimenzijah. Vedno naraščajoči procent polidiotskega naraščaja po

naših šolah je prva priča tega zmagoslavnega pohoda v naš narod.

Kljub razmeroma zelo ugodni geografski legi svoje domovine je slovenski kmet na sploh reven in zadolžen. Dovolj je, da se ozremo na njegove stanovanjske razmere, in na prvi pogled nam mora biti jasno, koliko dela še čaka prave rodoljube.

Kaj pa naše žene, naše matere?

Kdo ne pozna velikanskega pomena dobrih mater in žen za vsak narod! Kdo bi se pa upal trditi, da se vsaj bližamo temu idealu — dobrim ženam in materam? Kaj pa se stori v tej smeri na Slovenskem? Tako malo, da če pojde v tem tempu naprej, postane to vprašanje za naš mali narod lahko osodepolno. Nočem se spuščati glede tega v podrobnosti, ker se bojim nesporazumljenja. Toda trdno sem prepričan, da učiteljstvo ne bo moglo ostati več dolgo časa pasivno glede tega perečega vprašanja. Ono ve najboljše, koliko zaslombe ima danes v svojem težkem delu pri naših materah. Problem je neodločljiv. Kaj naj napravi beraško plačan učitelj-suženj v neprimernih učilnicah iz materiala, ki mu ga preda v teh razmerah naš dom? Ali človeka, človeka z dušo? Ki se bo zavedal svojega človeškega dostojanstva? Ki bo znal uživati umotvore svojih soljudi-umetnikov? Ki bo zrl z razumevajočim pogledom na prirodo okrog sebe, ki naj bi mu bila tempelj, kjer bi se krepčal po težkem delu na duši in telesu? Ki naj bi znal iztrgati z razumom materi-zemlji njene plodove? Ki naj bi se radoval v prirodi, srečen v krogu svojih otrok?

Ah — ne — ne! Dolga, zelo dolga je še pot do tega cilja, in dvomi, težki dvomi navdajajo človeka, ali pelje naša pot sploh k temu cilju. Stanje našega šolstva, naše narodne kulture, stanje pionirjev prosvete — vse je dezolatno. Vem, da ta mizerija ni le izključen privilegij Slovencev, toda ta tolažba vam ne bode pomagala. Pometajmo vsak pred svojim pragom!

Kje je iskati vzrokov temu dezolatnemu stanju? Prvi in najbližji vzrok? Slovensko učiteljstvo ga pozna, ga čuti. Formuliran je v onem stereotipnem stavku, ki ga dobi v odgovor na vsa svoja prizadevanja: »Ni denarja!« Lepe, higijenične šole? »Ni denarja!« Razširitev šolskega obiska? »Revščina: starši rabijo otroke za delo.« Prenapolnjeni razredi! »Ni denarja!« Učni pripomočki! — »Ni sredstev!« Meščanske in strokovne šole! »Ni denarja!«

Da, pomanjkanje denarja je krivo! Vem in spoznam; toda poleg tega spoznanja sem pristopen še drugemu spoznanju: v tem konsekventnem odrekanju denarnih sredstev v kulturne svrhe,

vidim sistem. Ta sistem izdaja v druge svrhe ogromne vsote, a za šole nima dovolj denarja; da, trdim celo, da ga ne sme imeti.

Kdo je tako kratkoviden, da ne vidi tu sistema. Tudi slovensko učiteljstvo ga vidi in pokazalo je že večkrat z ogorčenjem nanj. Koliko stotisočev izda n. pr. slov. ljudstvo vsako leto za alkohol? Kupuje si ž njimi bolezen, nesrečo, revščino; svoje otroke okužuje duševno in telesno, napravlja jih za idiote, brez vsake življenske sile: generacija, ki je zapisana smrti. Kdo ne ve za vse te pogubne posledice uživanja alkohola? Tudi država jih pozna. Kaj stori, da bi iztrgala svoje narode in objema te kuge? O k o r i š č a s e s t o ljudsko strastjo, zato da ima dovolj denarja za morilno orožje. Ali država ne vidi, kam pelje ta politika? Ali ne vidi, v kakega ogromnega zmaja rase in se razvija socialno vprašanje?

Vidi, toda — sistem je tu!

Ta sistem je produkt današnjega gospodarskega razvoja držav. Ta sistem je postavil na prestol mamona. In mamon kraljuje v znamenju nasilnosti, korupcije, zatiranja, izkoriščanja. Vedno je bila država institucija vlade enega razreda nad drugim v svrhu izkoriščanja. Toda mamon je to institucijo izkoriščanja pritiral do skrajnosti. Posledica njegovega kraljevanja je današnje socialno vprašanje v vsej svoji grozoti. Negotove eksistence, poživinjeni alkoholisti, prenapolnjene beznice, strte zakonske sreče, sama sebi in cesti z vsemi njenimi nevarnostmi prepuščena deca, armade brezposelnih, neizobraženo ljudstvo, jetika, sifilitika in epilepsija, tisoči samomorilcev, skratka vsa betežna proletarska vojska dviga svojo obtožbo proti tiranu-mamonu-vladarju.

Statistično je dognano, da mora delati nad 80% današnjega človeštva za premalo plačo, zato da 5% lenuhov uganja svoje orgije na račun izmozgancev.

Sistem — sistem!

Sodobna socialna konstrukcija ima torej na vesti ta izvanredno nizki kulturni nivo našega ljudstva. Pri vsem tem, da je naša doba tako bogata na kulturnih vrednotah — pomislimo samo na nabroj iznajdb na polju tehnike in prirodnih znanosti — je vendar tako nenavadno revna na kulturni višini.

Kako dvigniti to nizko kulturno stanje? Ali se deluje sedaj v ta namen? Da, deluje se. Vlada sklicuje najraznovrstnejše ankete, povdarja potrebo reform povsod in vedno, kadar hoče kdo poslušati. Naše vladajoče stranke imajo, tako zatrjujejo, najboljšo voljo reformirati svet po svojih programih; in faktično je vsak nov zakon v gotovi meri reforma obstoječega reda. Mi učitelji se

posvetujemo in uvajamo vedno nove metode v ljudsko šolo. Vsak predmet lj. šole je v neprestani nevarnosti pred reformističnimi manijami raznih šolnikov. Vedno nove ideje si utirajo pot v naše učilnice, z vedno novih vidikov presojamo in ravnamo nalogo ljudske šole. Umetniška vzgoja, roditeljski sestanki, delovna šola, dejanstvena šola: to so problemi sodobne pedagogike.

Z neodoljivo silo nas vleče neprestano naprej in navzgor — toda glej! Z ravno tako neodoljivo silo nas priklepa naša mizerija k tlom, z ravno tako neodoljivo silo pada splošen nivo kulture, se niža moralna in intelektualna višina našega ljudstva. In kjer se ne more konstatirati naravnost padanja, stojimo pred neplodno stagnacijo.

Ni čuda tedaj, če naletimo še povsod med ljudstvom na neverjetne slučaje habjeverstva in nevednosti.

Sistem povzroča revščino širokih slojev, ta sistem vlada proti ljudstvu; ta sistem vzdržuje mogočne armade, da zasigura sebi neizmerna bogastva, s katerimi drži mase zasužnjene, ta sistem ne more želeti splošne izobrazbe, niti dobro situiranega učiteljstva, biti mora absolutističen, zato je njegov boj naperjen proti vsaki demokratizaciji.

Ljudska šola in splošna šolska obveznost je pa izmed demokratičnih institucij najdemokratičnejša. Zato: boj obema! Toda — ali nisem zašel tu v protislovje? Kaj ni ljudska šola ravno produkt političnega in gospodarskega liberalizma? Ali niso pravno liberalne stranke ustvarile današnjo ljudsko šolo, ali nam niso liberalne stranke dale državnega šolskega zakona z. l. 1869, o katerem se trdi, da je cvet avstrijske zakonodaje?

Kako je prišlo do tega?

Okrog srede preteklega stoletja se je dvignil moderni svet (meščanstvo z delavstvom) ter se je otrešel absolutističnih vlad.

Idejno se je naslanjal na francoske filozofe 18. stoletja, ki so proklamirali človečanske pravice, v gospodarstvu je proglasil popolen liberalizem.

Ta prevrat se je izvršil v vseh zapadnih evropskih državah. Pri nas v Avstriji so v letih 1861.—1878. nemški liberalci preuredili državo v smislu teh modernih dej.

Seveda so se morali pri teh reformah ozirati vec ali manj na razne reakcionerne moči; zato nam predstavljajo vse te liberalne reforme le kompromise.

Tako se je ustvarila v teh letih nagodba z Ogrsko, decemberska ustava, osnovni državljanski zakoni, zakoni o sodnijski in vladni oblasti, o odgovornosti ministrov, društveni in zborovalni

zakon, tiskovni zakon, volilna reforma, porotna sodišča, splošna brambna dolžnost, odprava konkordata in državni šolski zakon.

Kot postulati gospodarskega liberalizma pa je bila uzakonjena: odprava zakonov o oderuštvi, dovoljenje deljivosti kmet-skih posestev, trgovske pogodbe z Nemčijo in Angleško. Odpravilo se je vse ono, kar bi moglo ovirati kapitalizem v njegovem prostem razvoju.

In od tistega časa je tudi pri nas na delu kapitalizem z vsemi posledicami, ki sem o njih že prej govoril, in katere čutimo tudi mi učitelji na svoji lastni koži.

Toda od vseh posledic gospodarskega liberalizma naj pri-bijem le ono, ki je predvsem važna za naš današnji predmet:

Moderna gospodarska, kapitalistična era je uklenila člo-veštvo, kljub političnemu osvobojenju narodov in kljub indivi-dualni gospodarski odvisnosti, zajamčeni po zakonih, v nove, tesne verige odvisnosti.

Liberalizem si je prerokoval ravno od prostega razmaha vseh osebnih moči srečo in rešitev ljudstev, toda ravno ta prosti razmah je danes največji ljudski tiran.

Razlika sužnosti od prej in sedaj je le ta, da imajo današnji sužnji po zakonih zajamčeno prostost, katere sužnji prejšnje dobe niso imeli; To je pa tudi vsa »tolažba« sužnjev naših dni.

In armada teh modernih sužnjev je vsak dan večja. Le z nasilnimi sredstvi je mogoče držati to armado še podložno. Eno iz-med teh sredstev (in sicer eno izmed najvažnejših) je držanje ljudstva v nevednosti in to ni težko, ker je pod današnjimi raz-merami vsaka izobrazba odvisna le od gmotne situacija. Tako je postala izobrazba, znanost in umetnost le privilegij premožnih-vladajočih.

Liberalizem je, prisiljen po socialnem vprašanju, ki so ga ustvarile njegove lastne reforme, revidiral svoj kulturni program. Danes ne koraka več na čelu naprednih strank, ampak je postal varuh obstoječega, postal je konservativen.

Liberalizem je danes zaščitnik vseh onih, ki uživajo sadove današnjega krivičnega socialnega redu, kar se jih ni zateklo k drugim konservativnim strankam, ki sestojе po največ iz ostan-kov nekdanjih mogočnih fevdalcev v družbi z hierarhičnimi strankami.

In če imamo danes tako dezolatno kulturno stanje, ni to slu-čaj, ampak je treba spoznati v tem sistem. In žalibog, kako malo učiteljstva je še danes, ki bi spoznalo ta sistem.

Za vse tisto pa, ki vidijo, nastane sedaj vprašanje: kako dvigniti narodno kulturo? Če vemo, kje tiči zlo, nam bo tudi odgovor na to vprašanje lahek.

Problem narodne kulture je del socialnega problema. Reševati in dvigati narodno kulturo, istočasno pa se ne brigati za socialni problem je nonseus. Le v rešitvi socialnega vprašanja leži rešitev našega specialnega kulturnega problema.

Le socialno dobro stoječ človek je dostopen kulturnim vrednotam.

To spoznanje nam torej kategorično kaže pot: in ta je: delo za socialno izpremembo današnjega sistema.

Vsaka socialna izprememba pa je mogoča v pravni državi le potom politične moči, zato je v interesu šole in učiteljstva, da dospe do politične moči ona državna socialna skupina, ki si postavi v svoj program: izpremembo socialnega reda.

Šola in narodna kultura je politikum, in zato politikuj tudi ti učitelj! Tvoje mesto kot politika pa je le na strani modernih sužnjev — sužnjev tirana-kapitala, ki nam ga je zavalil za vrat goskoderski liberalizem v svoji vse osvobojevajočji tendenci.

M. R. LEMEŽ, Dunaj:

K socialnemu vprašanju slovenskega visokošolca.

II.

Kako pomagati slovenskemu visokošolcu ali bolje, kako si pomagaj slovenski visokošolec, da se mu zmanjšajo materialne skrbi, da se zreducirajo če možno na minimum?

Potrebno je to vprašanje, ker veliko je število onih slovenskih visokošolcev, ki žive slabši kot spodnje vrste proletariata. To velja predvsem za dunajskega slovenskega visokošolca. Pri njem stradanje ni redek gost. Zato pa tudi vsebuje seznam luksurioznih stvari polno imen, ki značijo normalnemu človeku vsakdanjo življenjsko potrebo: meso, zajutrek, obilna hrana. Govoriti tu o življenju, vrednem človeku, govoriti o življenju, vrednem kulturnemu človeku, je pikra ironija. Naravnost blazno pa je pričakovati od teh mladih ljudi, ki jim izmozga boj za vsakdanji kruh najzlahotnejše energije, da bi pomenili kedaj produktivno kulturno silo. To so ljudje (če jih namreč ni obdarovala narava z jeklenimi silami), posvečeni duševni smrti, ker njih hrepenenje se zamore le izpolniti v blatu. Oni zamorejo hoditi le

z upognjenimi hrbti in imeti oči uprte v zemljo. Nimajo v sebi sile, da bi uprli oči v polno solnčno luč. Vsled tega pa je tudi tako priprosta njih življenjska filozofija. Nje temna stran izzveni v ono flegmatično frazo: »vsaj je vse en...« Kadar pa prileze skozi sivo in mračno vsakdanjost kak žarek solnca, tedaj pa preveva njih življenje misel iz Cankarjevega Kurenta: »eno uro veselja za tisoč ur trpljenja«.

Oprite Cankarja! Poslušajte njegovo dolgo povest, ki nam jo je pripovedoval skozi leta! Kakor godba doni v ušesih njegova povest, kako je tam po naših poljanah, po naših mestih in troih. V godbo so razvile mrtve duše svojo mračno povest, da jim pomaga ta godba preko to mračno življenje.

Morda mi poreče kdo, da gledam pretemno vse, da vidim vstajati strahove, kjer jih ni. Toda pojdite tja preko slovenske domovine in obiščite ona vseučiliška mesta, kamor že leta zahaja slovenska visokošolska mladina, imejte odprte oči in odprta ušesa! V samoti pa potem zberite vtise in premišlujte in obrnite tudi pogled preko domačega plota!

Tožite, da je slabo z našo mladino, da ničesar več ne dela. Vprašajmo, kje tiči zlo. Odgovorim kratko. Iščem zlo v prvi vrsti v m i z e r n e m g m o t n e m s t a n j u, v drugi vrsti pa v **pomanjkanju vsake vzgoje**. Vzgoja, to je tudi eno izmed onih temnih poglavij našega slovenskega življenja. Ali poprijeti se nam je danes najbolj perečega vprašanja, t. j. gmotno vprašanje.

Danes je usoda slovenskega visokošolca ozko spojena z usodo visokošolskih podpornih institucij, ki so namenjene slovenskim dijakom. Zato se nam je pri vprašanju, kako izboljšati socialno stanje slovenskega visokošolca, oprijeti predvsem vprašanja, kaj je storiti, da povzdignemo denarno stanje naših podpornih institucij in kaj storiti da se obstoječe institucije kar najbolj izpopolnijo in zmodernizirajo. Ti dve vprašanji sta najbolj pereči, vsled česar jih moramo rešiti teoretično in praktično v najbližji bodočnosti. Poleg tega pa nam je treba misliti i na to, kako zasnovati v bodočnosti delo na dijaško socialnem polju in ktere smeri mu dati, da ne homo vedno le životarili od danes do jutri. Delo bode tu zelo težavno vsled ozkosrčnosti in politične omejenosti naše javnosti in ne v zadnji vrsti vsled kratkovidnosti gotovih krogov naše vseučiliške mladine, ki lepi le na neposrednih trenutnih razmerah in ki je obdana s celo trdnjavo predsodkov.

»Manjka denarja«, to je prvo dejstvo, ob katero zadenemo pri naših podpornih institucijah. Ker odločujejo danes še drugi — tujci o naši slovenski usodi in o našem denarju, vsled tega še nis-

mo tako srečni, da bi država podpirala naše dijaške socialne institucije. K večjemu pade tu in tam kaka drobtina na našo beraško mizo. Bolje se godi našim tovarišem Srbom in Blgarom iz kraljevin. Računati zamorejo naše institucije k večjemu še na podporo od strani dežel, okrajev in občin. Vendar če pregledamo sezname darovateljev, vidimo, da so ti javni zastopi zelo pičlo zastopani. Zadnja leta dotira redno kranjski deželni odbor podporna društva na Dunaju, v Gradcu in Pragi v skupnem znesku 1200 K, dunajskemu podpornemu društvu je letos zvišal redno podporo za 400 K. Kranjska dežela bi lahko žrtvovala več za popolnoma neutralne institucije kot so omenjena podporna društva. In da bi to dežela lahko storila, je razvidno iz onega sklepa deželnega odbora, ki je prepustil vsoto 3400 K (to je namreč vsota, ki je preostala (!) od postavke deželnega proračuna za podpiranje slovenskih visokošolcev) Leonovemu starešinstvu, torej **st r o g o s t r a n k a r s k i** organizaciji, da ta razdeli **preostali** denar, seveda **m e d s v o j e**.

Drugi deželni odbori še danes niso dali vinarja za naše institucije. Mislim, da bi se pač dalo tu nekaj doseči vsaj pri goriškem in morda tudi še pri štajerskem deželnem odboru s posredovanjem slovenskih odbornikov. Mislim, da leži vzrok, da ti odbori ničesar ne dajo, deloma tudi v tem, ker se je od strani naših podpornih društev le malo storilo v to svrho ali pa sploh ničesar. Treba je storiti vse, da se odpre ta vir dohodkov.

Da med podporniki naših podpornih institucij niso v taki meri zastopane občine in okraji, to bode pač tudi pripisovati deloma dejstvu, da se stori premalo. In vendar bi se dalo dobiti ravno od teh marsikak stotak čene tisočak.

Med nadaljne vire dohodkov je šteti **d e n a r n e z a v o d e**. Ti so darovali že lepe vsote, vendar sem mnenja, da bi se dala ta postojanka v proračunu naših podpornih institucij še znatno zvišati. In končno še imamo **darove privatnikov**, ki pa tvorijo le slabo polovico dohodkov, vsaj pri podpornih društvih na Dunaju, v Pragi in Gradcu.

To so nekako tudi dosedanji viri naših podpornih institucij. Gre zato, da se predvsem zvišajo dohodki od te strani. Da se to doseže, je v prvi vrsti pač potrebno, da se razpošlje vsako leto kolikor možno največ prošenj. Znano je namreč dejstvo, da je na vadno le ena četrtnina prošenj, ki prineso denar. Čim večje pa je število razposlanih prošenj, tem večja je potem tudi ona četrtnina. Tako sta mi zatrdila dijaška tajnika pri podpornem društvu

v Pragi in na Dunaju. Zato pa je druga važna zahteva, da nastavi vsako podporno društvo posebnega marljivega dijaškega tajnika, ki ima poleg družega skrbeti zlasti zato, da sestavi in redno izpopolnjuje seznam naslovov, kamor se imajo letno poslati prošnje in da jih razpošlje kar v največjem številu. O pomenu takega dijaškega tajnika in o njegovih nalogah se pogovorimo še pozneje. Ali razposlane prošnje še morajo dobiti ozadje. Danes se pri nas tako malo sliši o dijaških podpornih institucijah, le včasih je čitati po naših časopisih kako poročilo o darovih, kje skrita kaka notica ali pa med inserati kak ponižen poziv. To je vse. Več glasu o naših potrebah! So gotove prilike v letu (računski zaključki, začetek novega šolskega leta, itd.), ko je čas, da se oglasimo in opozorimo javnost, da hočemo i mi živeti, da hočemo bolje živeti kot naši prednamci, da dijak potrebuje denarja, da lahko uporabi vsa sredstva v tujini, da se lahko telesno in duševno izobrazí. In zaklicati moramo naši javnosti i to, da hoče mladost tudi veselja, brezskrbnosti in da nismo le zato v mestu, da bi morali vedno le tičati pri knjigah, v laboratorijih in predavateljskih dvoranah. Mi hočemo tudi uživati naša mlada leta in nočemo biti zakrknjeni starci. V bodoče moramo več govoriti, povedati moramo naše želje in se odvaditi one slabe slovenske kmečke navade, da si čiroci ne upajo povedati starišem, kaj žele, da gredo raje k sosedu in razodenejo temu, kaj žele. Skozi časopisje moramo najti pot v slovenski svet, s privatno agitacijo, s posredovanjem. Vsega tega do danes slovenski student ni storil. Lani smo pričeli delati i v tej smeri in dosegli smo marsikak lep uspeh kljub vsem oviram in težkočam, kljub vsemu malodušju. Seveda pa je pri nas tudi ta slaba navada, da pričakuje slovenski človek uspehov že kar čez noč. Komaj je mahnil z roko in že pričakuje, da hode čez noč polje polno klasja. Ni one potrpežljivosti in železne vztrajnosti v delu. Če ne vidi kar uspehov, pa začne prav robato zabavljati in hajd s puško v koruzo. Delo je vsled tega pri Slovencih zelo otežkočeno.

Mi nesmemo se zadovoljevati le s tem, da povzdignemo kvantiteto sedanjih virov, treba nam je najti tudi novih virov.

Slovenska podporna društva so dala že lepe tisočake v slovenski studentski svet; okoli 300.000 K je šlo tekom let. Pri podpornih društvih na Dunaju, Gradcu in Pragi se podpiranci zavežejo, da bodo vrnili dane jim podpore. Ali ta zaveza je precej platonične vrednosti ker nekdanji podpiranec sedi že na toplém in je zadovoljen, da je pretolkel ona leta in ne spominja se več denarja, ki ga je nekdanj sprejel od podpornega društva, ne spo-

minja se, da je obljubil, morda celo pod častno besedo, da bode enkrat vračal dano podporo. Nekdanji podpiranec je pozabil na podporno društvo, ki životari tam v tujini, ne misli na ono množico stradajočih slovenskih studentov in ne pomisli, kako dobrodošli bi oni stotaki ali desetaki, ki jih je on sprejel. In vendar bi jih lahko vrnil, ker marsikdo izmed nekdanjih podpirancev igra »vlogo« v današnji slovenski družbi. Ali tem nekdanjim stradajočim studentom, sedaj »gospodom« manjka oni globoki čut socialne odgovornosti, naša slovenska družba jo sploh malo pozna. Da se pa ti nekdanji podpiranci ne zmenijo mnogo za podporna društva, temu so v veliki meri kriva društva sama in lahko rečemo v prvi vrsti ona. Ona obljuba, da bodo podpiranci podpore enkrat vrnil, je pač samo zaradi lepšega, je le pravna formalnost. Ni se še namreč zgodilo, da bi to ali ono podporno društvo (izjemo dela Radogoj) kedaj opomnilo svoje nekdanje podpirance na njih dolžnosti. Tako stojimo danes pred dejstvom, da zamoremo sešteti na eni roki one nekdanje podpirance, ki so vrnil nekdanjo dano podporo. V tem se kaže sistem miloščin!

Kako vse drugače bi danes bile blagajne naših podpornih društev, če bi nekdanji podpiranci vračali podpore. Računalo bi se lahko letno na gotovo vsoto, ki se redno vrača in bi lahko tudi letno naraščala.

Zato mora danes biti ena naših kardinalnih zahtev, da se izvede princip posojila, ki mora izpodriniti princip miloščine. Zahteva ima svojo etično in praktično stran. Etična je ta zahteva, ker jo narekuje socialna dolžnost napram tovarišem zanamcem. Ona odstrani oni demoralizujoči upliv miloščine, ki ubija čut socialne odgovornosti in o katerem uplivu smo govorili že v prvem delu. Princip posojila bi uplival i ugodno na značaj podpiranca, ker mu vcepi zavest, da ima pravico zahtevati, da se mu da denar in ker vzame ta denar z zavestjo, da ga mora enkrat vrniti. Praktična pa je zahteva v toliko, ker odpre podpornim društvom nov in stalen vir dohodkov.

Vprašanje je sedaj samo, kako podpornim društvom zavarovati posojila, da bodo to tudi res posojila. Mi hočemo izbrati tu pravno pot ali pa morda kako drugo.

Oglejmo si najprej vprašanje, kako bi bilo s pravno zavarovanimi posojili. Upoštevati moramo tu dejstvo, da je visokošolec po našem zastarelem zakoniku po večini še mladoleten in da doseže polnoletnost navadno šele ob koncu svojih studij. Vsled tega so možna le tri pota: 1. da ga sodnija z očetovim ali varuhovim dovoljenjem proglasi polnoletnim in kot tak podpiše tozadeven

reverz; 2. da oče ali varuli podpišeta revers kot njegova pravna zastopnika; 3. da si dobi poroka in potem ta podpiše revers. Ako premostrimo natančneje te tri načine, spoznamo kaj hitro, da je vsa ta pravna forma precej okorna in da zahteva mnogo poti in jeze, pisanja in čakanja, na zadnje pa še ni gotovo, če zamore izpolniti eno izmed omenjenih pravnih forem.

Mnenja sem, da bi bilo najpreprosteje to: Prosilec dobi na leto gotovo vsoto denarja. O sprejemu te vsote napiše dotični podporni instituciji pobotnico s klavzulo, da se zaveže s častno besedo, da bode vrnil to vsoto. Ker je pa to preveč negotovo, zato bi bilo dobro, da se sprejme v to klavzulo tudi termin, kedaj prične podpisane z vračanjem in kako jo bode vračal. Mislim, da bi bilo primerno, da se prične z vračanjem vsaj peto leto potem, ko je podpiranec dobil službo. Kar se pa tiče načina, je mislim najprimernejši, da se odplačuje dolg v mesečnih obrokih in da se v klavzuli pove minimum mesečnega obroka, kar bi bilo nekako 10 K mesečno.

Mislim, da bi zadostovala ta svobodna oblika. Seveda je pri tem potrebno, da stori tudi podporna institucija svoje. Predvsem bi bilo tu treba, da ima v evidenci vse nekdanje podpirance, da izroči vsakemu podpirancu ob koncu njegovih studij seznam njegovih dolgov pri instituciji in ga opozori na zavezno klavzulo s pozivom, da prične kolikor možno kmalu z vračanjem. Ako ni pričel že pred določenim terminom s plačevanjem obrokov, bi ga bilo treba tiritati in zapretiti v najskrajnejšem slučaju z objavo v časopisju. Vendar sem mnenja, da tako daleč nikdar ne bi prišlo, da bi poteklo marveč zelo mirno to vračevanje, ako bi storila institucija svoje. Mislim, da bi se brez vsakršnih represalij kaj hitro razvilo javno mnenje, da treba sprejeti denar vrniti kakor hitro možno.

S tem, da smo postavili princip posojila, pa smo že prestopili vprašanje o financah naših podpornih društev. Princip posojil daje že smer dela, kako se ima porabiti denar, kako imajo podporna društva delati na dijaško socialnem polju.

Važno je namreč sedaj vprašanje, kakšna imajo biti ta posojila. Prvi princip, ki ga imamo tu postaviti je, da imajo biti ta posojila stalna tako po višini in času. V najpopolnejši meri izvršuje to danes Radogoj, dočim so podpore pri podpornih društvih na Dunaju, v Pragi in Gradcu nestalne in se jih dovoli od meseca do meseca. Na tem mestu nam je sedaj začrtati, kakšen namen bi naj imelo podporno društvo v domovini in kakšen podporna društva v vseučiliškem mestu. Podporno društvo v do-

movini bi naj dalo slovenskemu visokošolcu gotovo gospodarsko podlago, da ga priskrbi za celo leto s stalnim mesečnim dohodkom. Druga bi imela biti naloga podpornega društva v vseučiliškem mestu. To bi imelo predvsem skrbeti zato, da dopolni potrebno vsoto za življenje, da pomaga visokošolcu iz slučajnih denarnih stisk. Ta podporna društva bi imela biti v prvi vrsti nek gospodarski regulativ. Dočim bi naj bilo centralno dijaško podporno društvo v domovini v prvi vrsti neka dijaška posojilnica, bi morala vzeti podporna društva v vseučiliških mestih v roko vse ostalo delo na dijaško socialnem polju.

Zmeniti se imamo nadalje o višini posojil. Radogoj daje danes po 20 K mesečno, t. j. v desetih mesecih 200 K na enega dijaka. Želeti bi bilo, da bi zamogel dajati po 30 K mesečno vsaj najbolj potrebnim. Važen je tu nadaljni princip, da dobe podporo le oni, ki bivajo v vseučiliškem mestu. V tem oziru se pri Radogoju najbrže vsled neinformiranosti večkrat greši. In potem bi se morda dalo napraviti i to, da bi se izplačal denar v osmih mesečnih obrokih, ker gredo na Dunaju in v Gradcu dijaki navadno domu o božiču in veliki noči in meseca julija pa so itak navadno le zunaj prve dni, meseca oktobra pa pridejo navadno proti sredi ali koncu. Tako bi se avtomatično povzdignil mesečni znesek na 25 K. Sem namreč mnenja, da bi bilo to bolj ekonomično, četudi bi dalo morda v gotovem oziru na drugi strani več dela. Mislim, da bi bilo treba bolj individualizirati. Da pa bode zamogel vršiti Radogoj svojo nalogo v polni meri, treba zanj več storiti, dijaštvo mu mora obrniti vso pozornost, ker danes trpi na pomanjkanju denarja in še na marsikterih drugih nedostatkih.

Kar se pa tiče podpornih društev v vseučiliških mestih, bi tu ne smela pasti podpora nikdar pod 10 K. Danes dajejo ta društva le redne podpore in le redkokedaj izredne, ki bi se imele vrniti v gotovem terminu. Društva imajo pač tudi slabe izkušnje, da namreč teh izrednih posojil navadno ni dobiti nazaj. Vendar bi se dalo v tem oziru gotovo kaj napraviti, če bi se prav prijelo. Treba bi bilo biti pri teh posojilih oprezen, komur se da in strog pri vračanju. Organizirati bi se dalo s pomočjo akademičnih društev, ker dvomiti o potrebi takih kratkoročnih posojilih pač ni možno.

Zelo trd oreh so za marsikterega slovenskega visokošolca izpitne in rigorozne takse, pri tehnikih še zraven tega kolokvijske takse. Rigoroantom pomaga danes deloma Radogoj in to je hotel biti tudi njegov prvotni namen.

Vendar je v večini slučajev prepuščen slovenski visokošolec ob teh prilikah usodi. Za manjše takse bi naj dovoljevala podporna društva v vseučiliških mestih izredna posojila in bi se naj v to svrho določila letno gotova razpoložnina. Za velike rigorozne takse pa bode treba ubrati drugo pot, ker podporne institucije iz svojega ne morejo utrpeti tako velikih vsot. Stopimo s tem na čisto novo polje dela. To je vprašanje, kako bi zamogle podporne institucije pomagati slovenskemu visokošolcu k denarju preko lastnih sredstev.

OUTLAW, Serajevo:

Delavni problemi in organizacije.

Forma delavnega zaslužka je odvisna edino od moči tozadavnih kontrahentov in se giblje povsod in vedno le po zakonih samovolje. Glavne forme so:

1. naradni zaslužek,
2. denarni zaslužek.

Omejiti obseg enega zaslužka od drugega je nemogoče, ker je omejenje te zaslužne politike edino od stališča kontrahentov odvisno. Mogoče pa je sklepati, kedaj doseže delavstvo višje kvalificirano denarno zaslužno formo in se otrese naradnega zaslužka, ker je to edino od izobrazbe in organizatorne moči delavstva odvisno. Kakor hitro stopi delavstvo na višje kvalificirano stopinjo, kakor hitro se najde delavstvo združeno v organizacijah, otrese se tudi takoj, vsaj večjim delom, naradnega zaslužka.

1. Naradni zaslužek — Trucksystem.*) V modernih gospodarskih državah, kakor so Nemčija, Anglija, Francija, Belgija in deloma tudi Avstrija je naradni zaslužek pač že popolnoma odpravljen in živi le še v spominu prošlih dni. Udomačena je pa ta izkoriščevalna zaslužna forma še precej po naših krajih, in to tem bolj, kolikor južneje od Alpskih gora leže gospodarska podjetja. Kolikor južneje stopamo, tem žalostnejši so ti odnošaji, tem ne vrednejši človeške eksistence. Kar je še pri nas kos belega kruha, dva ali trikrat na dan kos mesa s prikuho in četrt vina na dan, to predstavlja v Bosni kos črnega ali turščnega kruha poleg koščka suhega jarca s priboljškom posodice črne kave ali požirkom rakije, še južneje v stari Srbiji, Albaniji se skrči ta zaslužni delež celo le na košček kruha s studenčnico.

*) truck (izgovori trek) pomenja izmenjavati, torej izmenjava delavne moči za drugo blago, v tem pomenu za naturalije.

Kakor je ta zaslužna forma naravne enostavnosti in brez kombinacijske pravičnosti od strani delodajalca, tako nevredne veljave je ta zaslužek za delavca-človeka. Naturalni zaslužek je najbolj tlačeče izkoriščevanje delavca in v svojem lastnem interesu je bil današnji družabni red prisiljen, da je postavno prepovedal ta zaslužni sistem.

Akoravno izginja naturalni zaslužek vedno bolj s pozorišča, vendar je še danes deloma zelo v veljavi. Odplačevanje dela v naturalijah je še v navadi pri poljedelskem delavstvu, deloma tudi v različnih obrtih, kjer prejemajo učenci in pomočniki stanovanje in hrano namesto polne plače. V velikem delu delavstva cvete toraj še vedno napram vsem prepovedim naturalni zaslužek. Radi tega je umestno, da tudi to zaslužno formo po njenem bistvu razmotrino.

Prvo vprašanje, katero zahteva odgovora je, ali naturalni zaslužek sploh odgovarja vrednosti zaslužnega efekta gotovega dela. Nikakor ne! Naturalni zaslužek sam na sebi predstavlja le oni minimum eksistenčnih potrebščin, katere neobhodno potrebuje človeško telo za ohranitev fizične sposobnosti do dela.

Tedaj je naturalni zaslužek edino le reprodukcijsko sredstvo, katero izrabljeno delavno energijo deloma zopet pretvarja v potencialno, delasposobno eneržijo. To le deloma. Kajti tudi človeška, delavna sila je podvržena naravnemu zakonu trajne izrabe in nemogoče je ves znesek izrabljene sile pretvoriti zopet v svoj početni stadij.

Naturalni zaslužek ohranjuje torej le delavni stroj in ne vstvarja dobrin, katere bi nudile enakovredno nadomestilo oziroma zameno za izvršeno delo. Kdo ima potemtakem glavni interes, da ta naturalni zaslužek ne pade pod gotovo vrednost, da delavčeva hrana vsebuje zadostno množino ekstraktov sposobnih za pretvorbo izrabljene eneržije v potencialno? Edino delodajalec. Preslaba hrana uničuje delavni stroj, toraj slabo izrablja investirano delavno moč.

Iz tega sledi, da mora delavstvo z vso silo odklanjati to zaslužno formo, katera je edino podjetniški interes in katera ponižuje delavstvo na stopnjo živalske delavne sile. Naturalni zaslužek ne odgovarja vrednosti zaslužnega efekta izvršenega dela in ne vstvarja dobrin, katere bi omogočile delavstvu zaslužiti kapital, zaslužiti izvršenemu delu odgovarjajoči zaslužek.

Vprašati pa moramo tudi nadalje, ako je naturalni zaslužek sploh v interesu delodajalstva in nadalje, ako odgovarja naturalni

zaslužek ljudskemu razvoju. Ravno nasprotno. Naturalni zaslužek zadržuje razvoj proletarijata, torej življensko sredstvo podjetništva*) ali pa sploh do gospodarske neproduktivnosti gotovega ljudstva, gotove države.

V današnjem družabnem redu je kapitalizem, je država stopnjišče, po katerem hodi gospodarski razvoj do svojega končnega cilja. Tudi socializem ne more siloma prestriči to življensko nit, temveč mora podpirati naravni razvoj, kateri hodi po svoji volji in po svojem naravno-zakonskem potu. V interesu kapitalizma, v interesu države je torej da vstvarja delavstvo nove delasposobne moči, da nevredni zaslužek ne zadržuje eksistence in naraščaja delavskega proletarijata.

Naturalni zaslužek pa zahteva ravno nasprotno, hodi za ciljem, kateri vodi narodno gospodarstvo do oslavljenja, kateri ravno dobrine ustvarjajoče elemente ugonablja.

Popolnoma nepravilno in nenaravno je mnenje, da naj revež, kateri komaj sebe preživlja, ne vstvarja otrok, ker s tem le povečuje bedo in pomnožuje proletarijat, katerega vedno večja množina krati njemu samemu zaslužek. Z množenjem proletarijata raste delavna eneržija gospodarske države, raste njen gospodarski kapital, kateri mora po naravnem zakonu vstvarjati priložnosti za preživljanje in odplačevanje novih delavnih moči.

Delavec v naturalnem zaslužku pa tudi bede ne more vstvarjati. Poglejmo le n. pr. kako trpi in kako živi mlado kmetsko dekle, katero je uslužbeno pri poljedelcu ali kateremkoli podjetniku. Pravico ima do dela, a hotenje ima tudi do življenja. Čisto naravno je, ako tudi ona začuti v sebi človeka ko njen delodajalec, in ako najde nji sočutnega človeka, katerega resnično ljubi, ali magari tudi ne. Če pa to prijateljstvo rodi posledice, če dekle postane noseče, ne da bi se hotelo ali moglo poročiti, kaj ji ostane družega, kakor da postane zločinka, da umori sebe ali otroka ali pa ga naprti občini, državi ali pa someščanom. Naturalni zaslužek ne zadostuje za dva bitja, akoravno zasluži njeno delo še večjega priznanja.

Ako bi ta naturalni zaslužek zadostoval vsem človeškim potrebam, odgovarjal vsem zahtevam človeške prostosti, gotovo bi ne bilo potrebno poedinemu kakor splošnosti nasprotovati tej zaslužni formi, ne bilo bi v nesoglasju z razvojem delavstva in gospodarskega boja.

*) ker v naturalnem zaslužku delujoči delavec ne more ohranjevati nelegitimnih potomcev.

A tega naturalni zaslužek ravno ne vsebuje, radi tega je tako škodljiv ineresom delavstva, nevreden njegove gospodarske veljave in škodljiv gospodarskemu razvoju države. Naturalni zaslužek je najbolj nezadnjaško zadržavanje procvita narodnega gospodarstva, je odpor proti zdravemu ljudskemu razvoju.

Enako slaba forma naturalnega zaslužka je ona, na podlagi katere dobiva delavec gotovo malo plačilo izvršenega delavnega efekta v novcih, a drugi del v naturalijah. Ta forma je prehod od naturalnega do denarnega zaslužka in je ravno tako nedostatna, ko ona čistega naturalnega zaslužka, ker ima v sebi vse nedostatke tega zaslužka a ne vse one prostosti, katere nudi čisti denarni zaslužek.

Bodisi hlapec, dekla, pomočnik ali višje kvalificiran delavec, kateri prejema del svojega zaslužka v naturalijah je v vsih svojih meščanskih pravicah okrajšan popolnoma nesvoboden in zato nepolnovreden član človeške družbe.

Delavec, kateri prejema del zaslužka v obliki hrane in stanovanja, ne more popolnoma razpolagati s svojim prostim časom in je v dosti večji meri prepuščen samovolji delodajalca, ko oni delavec, ki prejema le denarni zaslužek. Z večjim delom njegovega zaslužnega iznosa razpolaga delodajalec ne pa on sam, reguliranje zaslužne mezde je otežkočeno, ker delavec oni del svoje plače, ki je investiran v hrani in stanovanju težko kontrolira. Ravnotako je tudi otežkočena regulacija delavnega časa, ker se jedilne pavze in odpočitki popolnoma po volji delodajalca ravnaajo. V vsih ozirih je tak delavec navezan na svojevoljne odloke delodajalca in v popolnoma suženjskem odnošaju napram temu.

Pa tudi iz zdravstvenih ozirov je ta zaslužna forma delavstvu škodljiva, da se je čuditi, da ta razred človeške družbe tako potrpežljivo prenaša to kruto krivico. Pred očmi mi je slika, katera je v svoji krutosti zelo nedolžna v primeri z drugimi še žalostnejšimi slučaji. Neko prevozniško podjetje je imelo štiri hlapce in deklo. Poleti so spali hlapci, kjer se jim je pač zljubilo, v podstrešju, na mrvih, pod kozolcem ali v jasnih nočeh na prostem. Pozimi seveda so iskali gorkote. Spali so vsi štirje v hlevu poleg osmih konj in štirih krav v prostoru 56 m². Dekla je imela svojo spalnico v shrambi žita in drugih poljskih pridelkov. V tej zaduhli atmosferi je to delavstvo »počivalo« in zbiralo novih moči za prihodnji dan. Ali ni to neumljiva krivica katero nosi edino prokletstvo naturalnega zaslužka na svojem kontu?

Kje najdete več tuberkuloznih ljudij, kakor med čevljarskimi, krojaškimi, stolarskimi, mizarskimi pomočniki, kateri pri nas še

večinoma služijo v naravnem zaslužku? Kje najdete več alkoholnih zločinov in detomorov, kakor med hlapci in deklami, kateri nosijo te težke verige naravnega zaslužka? »Blagor jim, njih je nebeško kraljestvo« je nauk edino zveličave vere — a kaj je njih življenje? Trpljenje in beda, suženjstvo, telesno in duševno propadanje.

Vsi interesi delavstva torej protivijo tako čistemu naravnemu zaslužku kakor tudi delnemu denarnemu, ki je spojen s hrano in stanovanjem. Ta zaslužna forma naravnost omejuje prosto gibanje delavca, zabranjuje vspešen napredek njegovega življenjskega blagostanja in skoro onemogočuje vsako razredno organizacijo za izboljšanje položaja.

Vsa ta dejstva odločujejo popolnoma jasno in brezpogojno, da ima delavstvo in vsaka strokovna organizacija naravni zaslužek, bodisi v katerikoli formi, zavreči. Strokovne organizacije izvršujejo vevredno delo, če sistematično in z železno eneržijo nastopajo proti tej formi zaslužka.

Naravni zaslužek torej ne odgovarja zaslužnim interesom delavstva in ne predstavlja kompenzacijske dobrine delavnega efekta. Zato moramo to formo zaslužka izklopiti iz vrste zaslužnih sistemov, moramo vsak kompromis na tej podlagi aprioristično zavreči. Naravni zaslužek je v vsaki formi nenaraven, nepravičen. Delavno silo, delo v splošnem ne moremo po tem ključu odplačevati; naravni zaslužek ni nikak enakovreden ekvivalent za biago: delavno moč.

IGNAC CERIČ, Gorica:

Delavec in slovenska inteligenca.

Sem priprost delavec, vzgojen doma v duhu ponižnosti in klerikalizina in nemškutarstva, ki vlada danes po deželi med kmečkim ljudstvom in po mestih in trgih Spodnjega Štajerskega. Delo zaneslo me je v nemški Gradec. Med nemškimi delavci socialisti odprlo se mi je šele obzorje in zdi se mi, kakor da od takrat naprej živim svoje lastno duševno življenje: Duh solidarnosti delavstva, boj za politične pravice, stroga strokovna organizacija, ki delavcu daje prepričanje, da je gospodarski njegov položaj predpogoj vsakemu stremljenju kvišku, družabnost delavstva in konečno živo stremljenje po izobrazbi, ustvarilo je iz mene družega človeka. V nemški delavski družbi, v živi svoji želji postati vojniki delavskih in človeških pravic, postal sem Nемеc med Nemci, ne da bi slutil

kak političen princip narodnosti; velike ideje socializma in neutušljiva žeja po znanju in izobrazbi storile so me pozabiti, da sem rojen na slovenskem Štajerskem. Niti nisem razumel razlike narodnosti. Nova državna alpska železnica zanesla me je z drugim številom nemških železničarjev v solčno Gorico. Videl sem nov svet. Ljudstvo okoli mene, slovenskega jezika, tudi priprosto ljudstvo kmečkih sinov, katere je iskanje kruha in prememba prignalo med železniške delavce. Začutil sem vso razliko med seboj in njimi. Tudi ljudstvo, vzgojeno od kmečke duhovščine brez stremjenja po svobodi, brez stremjenja kvišku. Zato pa narodno samostojno, sovražno proti sodeželanom italijanske in še bolj proti vrinjencem Nemcem, organizaciji največ nepristopno. Jel sem misliti in si ogledavati svojo bližnjo okolico. Jel sem se zanimati za to razdvojeno življenje in si stavil vprašanje: kako je to, da slovenski delavec na Goriškem, da si tako narodno čil, živahen po značaju, ostaja nepristopen veliki ideji socializma, solidarnosti delavstva in neutušljivemu stremljenju po izobrazbi. Bolj ko sem gledal, bolj sem spoznaval, da je to ljudstvo visoko nadarjeno, pristopno izobrazbi, posebno sem se čudil, kako naglo se priučil tujim jezikom, ne da bi pozabilo svoje materinščine. In vendar pri tem podložen, brez prave upornosti. Konstatiral sem, da slovensko delavstvo ne čita, ali čita časopise in izbira iz njih dnevne notice, polemiko in narodnostne prepire. Iskal sem vzroke različne izobrazbe: one nemških tovarišev in one slovenskih. Posezal sem nazaj v prve stopnje svojega delavskega življenja in konstatiral ogromno razliko učnega gradiva, katerega dobi nemški delavec in onega, ki je na razpolaganje Slovencu. Tam velika ljudska literatura, tam velik del inteligence, ki misli z ljudstvom in mu daje vodilnih idej, ki velike filozofične misli popularizira in stori pristopne priprostemu delavcu, — tu dobi inteligenca, ki je komaj prestopila prag politične izobrazbe in z vsem svojim stremljenjem ne preseza mnogo svojega sodeležana — delavca. Zanimal sem se, kak vpliv ima slovenska inteligenca na delavstvo in konstatiral, da mu slovenski delavec ni nič drugega nego material za volitve v splošni kuriji in različna zastopstva. Nikjer slovenska inteligenca ne zastopa interesov delavstva, vse politično življenje je malomestno, lokalno omejeno, stanovsko. Izobrazba in narodnost sta kakor dva različna faktorja. In kake nazore našel sem med slovensko inteligenco o veliki ideji socializma, o velikem delavskem gibanju! Kako so jim neznani temeljni nauki in zgodovina delavskega razvoja, kako naivni in banalni so nazori o delavski organizaciji, o štrajku, o družabnosti in razmerju delavca in inteligenta. Konstatiral sem,

da je slovensko gofiško, tako nadarjeno in narodno ohranjeno ljudstvo, brez politične in gospodarske vzgoje. Slovenski delavec interesov delavstva ne pozna, vse njegove obzorje vzdržuje se približno v onem stanju, v katerem je prišel iz svoje kmečke vasi, iz vojaške suknje, ter postal mezdni delavec — železničar. Najbolj me je dirnilo pomanjkanje politične izobrazbe slovenske inteligence in pomanjkanje želje po splošni izobrazbi. To kar me je pritegnilo mladega človeka z vsosilo v kroge nemških sodrugov, to manjka popolnoma slovenskemu delavstvu. Velikarešilna ideja bi mu bila vodnica naprej. Manjka inteligenci slovenski, mora manjkati slovenskemu delavcu. Dnevno delo končano, pogubi se slovenski inteligent po kavarnah, slovenski delavec po krčmah. Prosta nedelja in polnijo se zadušne mestne in predmestne krčme slovenskih delavcev, ves razgovor banalen, vse veselje konečno zadušeno v alkoholu. In čudno! Jel sem se zavedati svojega rodnega jezika, jel sem jasno ločiti, da nisem Nемеc. Kar sem zamudil v mladih letih, skušal sem dopolniti z ono prvotno željo po izobrazbi, z željo govoriti in pisati v svojem materinem jeziku, postati delavec učitelj med delavci. Videl sem, da okoli sebe plode vzgoje ali boljše nevzgoje meščanskih strank, malenkostni egoizem slovenskih uradnikov in inteligentov, sami brez uporne sile, sami brez pravega spoštovanja, lastne zmožnosti in lastne narodnosti. Želja izobraziti sebe, želja izobraziti druge storila me je še iskrenejšega socialista — slovenskega socialista. In vedno bolj uvidevam, da je konečno prava revolucija in pravo osvobojenje ljudstva znanje, vzajemnost delavstva brez razlike narodnosti. Spoznal sem jaz, ki sem bil že skoraj docela ponemčen, da narodnost ne tvori razlike med delavci, da tvori temeljno razliko izobrazba. Tu se ločita dva svetova! Na eni strani ljudstvo stremiče kvišku, polno upornosti proti dosedanjemu meščanskemu sistemu, polno solidarnosti med seboj, polno želje učiti se in učiti. Na drugi strani boj praznemu življenju delavstva v alkoholizmu, boj šovinizmu in frazerstvu, emancipacija od inteligence, ki ni sposobna razumevati moči in ciljev lastnega naroda. Vsa vzgoja Slovencev pelje kakor v temo, gospodarsko in duhovno smrt. In kakor mi je izobrazba med nemškimi sodrugi ustvarila obzorje in lastno duševno življenje, tako želim in stremim, da bi prišlo slovensko delavstvo z lastnimi močmi do lastnega spoznanja in do novega lastnega življenja.

Sanacija južne železnice in železničarji.

Razpravljanje o saniranju južne železnice je zadnja leta pogosto na dnevnem redu. Z zadovoljstvom pa smemo ravno delavci konstatirati, da temeljite razprave niso izšle iz krogov buržoazije, marveč so bili naši odlični sodrugi, ki so problem sanacije južne železnice razsvetlili, opredelili položaj podjetja in resno pokazali mogoče poti sanacije. Posebno je bil sodrug Ellenbogen, ki je v izbornem članku »Die Südbahn« Kampf III. 498. in sled., pojasnil položaj podjetja južne železnice, članek, katerega so Naši Zapiski prinesli leta 1910. VII. na straneh 268 in 328 in sled. Ne bomo torej ponavljali že izrečenih misli, pač pa povdarjamo, da je ponesrečeno podjetje južne železnice jasen dokaz, kako je buržoazija in državna oblast izkoriščala eno največjih in najvažnejših podjetij, katero bi moralo služiti splošnemu blagostanju ljudstva, za gromačenje ogromnih profitov zasebnikov, ki sega v stotine milijonov in za vzdrževanje teh nabranih milijonov v rokah kapitalistov.

Delavci železničarji pa smo naravnost udeleženi pri podjetju, izkoriščanje podjetja je direktno tudi izkoriščanje delavstva, negotovost podjetja je tudi negotovost delavske eksistence. Zavedno politično organizirano delavstvo ima danes tudi eminentni interes pri rešitvi tega problema v javnosti in državnem življenju. Delavstvo se danes dobro zaveda, da je sanacija južne železnice ogromnega pomena v narodno-gospodarskem oziru za celo državo. Železničarji dobro vedo, da to ogromno podjetje hira in je nesposobno izboljšati in razviti se ter pomnožiti svoj obrat. Dvakrat pa mora misliti delavstvo, ko se gre za vprašanje ali naj se vzdrži in kako naj se vzdrži, eno največjih prometnih podjetij v Avstriji, ali naj je prevzame država z vso silo ali in kako naj jamči, da podjetje ostane sposobno za gospodarsko življenje.

Da je osebje prizadeto direktno, kaže obnašanje železniške uprave same. Ista se je svoječasno, ko je od vlade zahtevala povišanje tarifov, bridko pritoževala radi poželjivosti železničarskega osebja. Tožila je, da so izdatki za osebje tekom 8 let od 1900—1908 narasli od 35 na 53 in pol milijona, torej za celih 18 milijonov. Ob priliki pasivne rezistence leta 1907 se je proti vladi pritoževala, da nima nikake izdatne podpore od nje ter je morala ugoditi po večjem zahtevam osebja in da te večje zahteve gospodarski položaj podjetja vedno bolj obtežujejo. Uprava je tudi osebju po okrožnici sporočila, da je šla leta 1907. do skrajne meje

in da finančni položaj ne pripušča nobenega izboljšanja položaja osebja več: »Pričakujemo torej, da osebje spozna dobro našo voljo in se zadovolji s tem, kar je doseglo, kar bi bilo več, bi preseglo naše moči. Upajmo torej, da bo osebje z večjim veseljem šlo na delo, da s tem zmanjša žrtev uprave, ki jih je doprinesla na njegovo korist.« Tako se je glasil zadnji odstavek okrožnice št. 385 A namenjene železničarskemu osebju. Važen rezultat velikega gibanja železničarjev leta 1907 je določilo iste okrožnice, da se čuti podjetje južne železnice dolžno dati svojim uslužbencem toliko priboljškov, kolikor državna železniška uprava. Na tej podlagi je dostikrat delavstvo upravo prisililo, da je izvedlo izboljšanja vspešno z državno železnico, kakor je tudi često delavstvo bilo zavrženo z opazko: »Saj tudi tega pri državnih železnicah še nimajo.«

Važnejše kot ta začasna vprašanja pa je ono, kaj ima pričakovati osebje južne železnice, ako podjetje propade in kaj ima pričakovati v slučaju, da se podjetje podržavi. Zato mora biti delavstvo podučeno in pripravljeno za oba slučaja. Posebno mora porabiti slučaj podržavljanja, da že takrat prisili državno upravo, da se ozira na koristi osebja. Izkušnje pri prvem podržavljenju zasebnih železnic v Avstriji kažejo, da se nikdo ni oziral na ureditev razmer osebja. Takrat delavstvo res ni bilo še organizirano, a že podržavljenje severne in severno-zapadne železnice je pokazalo drugo lice, ker je bila železničarska organizacija krepka dovolj, da je vplivala na korist uslužbencev.

Temeljno vprašanje za železničarsko osebje pri tem je, ali je podržavljenje podjetja južne železnice delavstvu koristno, ali je podržavljenje neobhodno potrebno ali ne. Delavstvo mora celo biti pripravljeno na žrtve za prehodno dobo. Četudi bi osebje morda pri podržavljenju ne doseglo pozitivnih uspehov, mora si biti svesto, da ob sedanjem stanju podjetja ostaja zaprta vsaka pot za bodočnost. Delavstvo si mora biti v svesti, da se podjetje v položaju kakor je ne da vzdržati, delavstvo mora z vso silo svoje organizacije stremiti za tem, da se sanacija južne železnice po državi izvede. In ko to zahteva, mora delavstvo kazati, koga zadeva krivda žalostnega položaja podjetja in kako je delavstvo vedno vršilo svoje velike dolžnosti in kako je ono bilo izkoriščano, kakor je bilo izkoriščano občinstvo, kateremu ima služiti to največje prometno podjetje v Avstriji.

Osebje je danes vznemirjeno radi svojih najnujnejših zahtev, ki še čakajo rešitve in živi v veliki negotovosti, dokler se ne izjasni položaj podjetja, dokler se ne pokažejo poti gotove sana-

cije. Rešitev trajne krize je neizogibno potrebna. Zastopniki delavstva, organizirano delavstvo samo mora v prvi vrsti zahtevati, da se ubere prava pot.

Vprašanje podržavljenja železnic je danes v principu rešeno. Železnice, kot prvo prometno sredstvo moderne države, nosijo v sebi monopolističen značaj ali že iz teoretičnega ali iz golo praktičnega stališča. Pride se vedno do žaključka, da je država poklicana vzeti monopol železnic v svoje roke. Gospodarska zgodovina uči, da sila dejanskih razmer stremi za tem, da se uveljavi državni monopol železnic, ako država že sama ni z zakonom sankcionirala monopol od prvega početka. Gotovo je, da železnice predstavljajo gospodarsko edinstvo, železnice pa tudi predstavljajo brambeno moč moderne države. Ne moremo si misliti velike gospodarske politike brez enotnega železniškega omrežja, ki je pod vodstvom ene same močne volje. Ne moremo si misliti moderne vojske, ki bi ne razpolagala z omrežjem, ki naj omogoči koncentrirati v najkrajši dobi vso državno oboroženo silo na ogroženi točki.

Kakor v Avstriji posebno zadnjega stoletja ni bilo zaslediti velikih političnih idej, tako in še manj ni bilo državnika, ki bi znal osredotočiti gospodarsko delo, ter bi v to svrhu pričel silno in veliko akcijo za monopoliziranje odločilnega prometnega sredstva železnic.

Leta 1824. dala je vlada prvo koncesijo za zgradbo železnice v svrhu zveze Donave in Moldave, torej velikopotezna gospodarska naprava, ki naj bi vezala severne in osrednje avstrijske dežele. Ta železnica je bila sploh prva na evropski celini, četudi zgrajena kot konjska železnica. Leta 1836. dala je država banki S. M. Rothschild privilegij za zgradbo cesarja Ferdinanda severne železnice.

Kljubu izdajanju koncesije privatniku, pa se je takrat državna vlada zavedla velike pomembe monopoliziranja železnic ter je dogradila in upravljala do leta 1854. vse ostale železniške proge.

Plod absolutizma, posledice krvavega zatoru velike revolucije 1848. bilo je finančno hiranje avstrijske države. Ko so se jeli majati gospodarski temelji države, takrat je avstrijska vlada morala prodati svojo železniško omrežje tujim kapitalistom. Leta 1854. imela je Avstrija 1355 km železnic, od katerih je bilo v državni upravi 924 km., zgrajene za 336 milijonov goldinarjev st. v. Te proge prodala je takrat država za 168¹/₂ milijonov. Številka sama kaže vso mala fides, zlozavest, s katero je absolutistično

ministerstvo postopalo. Dvostranska pogodba je v smislu §-a 934 o. d. z. vzdržljiva le, če je vsaka stranka dobila vsaj polovico vrednosti. Da bi se sleparska prodaja ne mogla razveljaviti, bila je prodajna cena določena ravno za pol milijona nad polovico, t. j. polovica vrednosti državnih železnic znašala je 168 milijonov prodala se je za $168\frac{1}{2}$ milijona! Od tega padlo je na severne državne železnice K 170,000,000, ostalo na južne železnice. Konsorcij velikih kapitalistov izvršil je s pomočjo vlade takrat največje gospodarsko hudodelstvo nad našo državo in s tem nad občinstvom in delavstvom. Takoj po prodaji ustanovil je na podlagi pridobljenih koncesij za severne prej državne železnice delniško družbo ter izdal 550.000 delnic po nominalni vrednosti 500 frankov, torej v glavnični vrednosti 275 milijonov frankov. Ker je kupnina železnic znašala 170 milijonov frankov je torej konsorcij zaslužil takoj prve mesece po kupu 105 milijonov frankov in avstrijska država je poleg tega še konsorciju jamčila, za najmanj 5 $\frac{1}{2}$ % dohodka. Klasično nam slika zlodejsko zavest zastopnikov države, ki so prodajali železnice in kapitalistov ki so ustanovili novo podjetje, določilo v koncesiji: da člani uprave ne morejo biti odgovorni kazensko-pravno, ampak edino le uslužbenci podjetja, civilno-pravno odgovornost ne more zadeti člane upravnega sveta ampak le celo družbo. Na tem določilu delavstvo vidi jasno, kako se je formalno priznalo članom upravnega sveta inscenirati vsakovrstne sleparije, ne da bi bili odgovorni: prava sankcionirana sleparija.

Leta 1856. ustanovil se je drugi konsorcij za izkoriščanje južnih prog, do takrat državnih železnic. Te proge, ki so stale 53 milijonov goldinarjev stare veljave, prodala je država konsorciju Rothschildov na Dunaju, Parizu in Londonu za 35 milijonov. Takoj se je ustanovila delniška družba, ki je izdala 312.500 akcij po 500 frankov in istočasno obligacij po 500 frankov vsega skupaj za 120,000,000 gld. st. v. Na akcijski kapital pa se je plačalo le 30%, vrednost papirjev delnic obligacij je znašala le nekaj nad 50%. Konsorcij je torej vplačal le polovico kapitala in tako umetno dosegel, da si je dohodek podvojil. Papirji sami so služili neomejeni špekulaciji. Delile so se ogromne dividende in še za vojnega leta 1859. sprejemali so Rothschildi 14%. Istočasno je rasel deficit, da je bila družba primorana leta 1866. iskati posojila ter izdati nove zadolžnice po 200 gld. nominalno. Tudi za te papirje je družba plačala $99\frac{1}{2}$ milijona gld., zanje dobila 252,700.000 K. Z razširjenjem proge in izdajanjem novih obligacij je končno prišla južna že-

leznica v položaj, da je sedaj dolžna nominalnega kapitala 2819 milijonov frankov za dejansko prejetih 1590 milijonov, torej z izgubo kapitala 1229 milijonov, letne izgube na obrestih okoli 30.000.000. — Vse te špekulacije je država mirno gledala ter podpirala z izdajanjem novih koncesij brez vsakega najmanjšega jamstva sebi v korist.

Vse to povedano je obširno že v gori navedenih člankih. Ponavljamo pa podatke, da se jih železničarji nauče na iz ust, številke ki so kakor krvava ironija državnega prometnega gospodarstva. Preko 1 milijardo smeli so prislepariti podjetniki na škodo države, občinstva in delavstva ne glede na ogromne dobičke na dividendi, na neplačanih obrestih državi, in na naravnost neverjetne posebne dobičke pri gradbah samih. Glavna proga južne železnice, zgradila se je z nerazmernimi stroški, bil je kakor zlat vir različnim podjetnikom. Proga se ni gradila s pogledom na prometne zahteve in potrebe, ampak pod vplivom splošne korupcije. Danes stoji podjetje južne železnice pred konkurzom. Zadnjih 10 let mora podjetje zahtevati od svojih upnikov moratorije. Položaj železnice je postal tem neugodnejši, ker so se zgradile velike konkurenčne alpske železnice, ker je vsled nesrečne avstrijske vnane politike odpadel ves jug. Podjetje južne železnice ima danes v Avstriji lastnih prog 2234.¹⁰ km in obratuje tujih prog za 541.⁷⁰ km, vsega skupaj 2775 km ter ima letnega prometa preko 300 milijonov. Letni primanjkljaj znaša od leta do leta nekoliko milijonov, kljubu temu, da je država privolila v povišanje tarifov, in ni prejemala obresti za svojo kupnino.

Naravni razvoj železništva, ki je v bistvu nosil monopolistični značaj šel je med tem svojo pot naprej. Državne železnice avstrijske šteje leta 1907. 21.846 km od tega je bilo v lasti države 10.613 km, v njenem obratu posebej 4360 km. V privatnem obratu ostalo je le še 5447 km. Že to razmerje kaže, da je poddržavljanje nujna gospodarska sila in da se temu ne more odtegniti največje podjetje, morda najvažnejše za notranje gospodarstvo države.

Pri problemu sanacije prihajate v poštev dve točki: ali naj država požene južno železnico v konkurz in pride tako do najcenejše pridobitve prog južne železnice, ali pa naj država južno železnico odkupi po gotovem načrtu. S tem pa je ustvarjen dilema: po eni strani neizbežne gospodarske posledice pogroma največjega podjetja v Avstriji, posledice, ki zadenejo v prvi vrsti občinstvo in delavstvo, torej nebroj malih eksistenc, po drugi strani pa novo izkoriščanje države po onih elementih, ki so iz nje

že izželi preko 2 milijardi profita. Vsako saniranje južne železnice po gotovem načrtu poddržavljanja, ki mora dvigati podjetje samo, imelo bi za posledico narast vrednostij delnic in obligacij, bi torej zajamčilo ljudem, ki so ustvarili današnji obupni položaj novih profitov in osiguralo ogromne kapitale. Že davno so plačani upniki južne železnice, ako pa država prevzame podjetje, plačati bo morala ves kapital približno vsaj še enkrat. Pri tem dilema delavstvo ne more, četudi ga mora navdajati, srd in nejevolja. Ko pregleda 50-letne sleparske manipulacije, ki so dovedle do današnjega položaja, drugzega nego postaviti se na stališče mirne sanacije in poddržavljanja. Ne le, da je velika gospodarska sila železniških podjetij, ki sama stremi na državno monopoliziranje, marveč poddržavljenju železnice prepreči vseobči ogromni gospodarski polom in obvaruje tisoč in tisoč delavskih eksistenc. Radi tega se je bavila socialna demokracija intenzivno takoj s prvim resnim projektom sanacije od leta 1910.

Ako bi proti podjetju južne železnice stala krepka vlada, ako bi notranjo gospodarsko akcijo spremljala ciljna vnanja politika, bi sanacija južne železnice bila že izvršena. Kakor pa avstrijska centralna vlada ne zna, in se vsled tega ne upa pristopiti na rešitev nobenega težjega problema, tako tudi sanacijski načrti ostajajo le na papirju. Odvisnost cislajtanske vlade od ogrskih magnatov bo pač prvi vzrok, da se ne odloči za poddržavljenje južne železnice. Ogrski magnati ne dajo iz rok onih prog, ki predstavljajo edino zvezo ogrskega kraljestva z inozemstvom preko Avstrije. Skrivajo pa se lažje za privatnimi podjetniki, katerim dovoljujejo profite, nego za jasnim gospodarskim načrtom. Kakor je dualizem temeljna zapreka javnemu in gospodarskemu pravilnemu življenju v Avstriji, tako je tudi glavna ovira odkupa južne železnice. Nemoč vnanje politike je vzrok, da si avstrijska vlada ne upa nastopiti s količkaj energije proti upnikom južne železnice, ki so po večjem francoski kapitalisti. Ne upa poseči v vprašanje odplačila italijanske kupnine za nekdanje benečanske in lombardske proge. Vrednost anuitet t. j. zneskov, ki zapadajo od leta do leta na obrestih in zakupnini od strani italijanske države proti podjetju južne železnice predstavlja še vedno vrednost 752 milijonov. In kako naj slabotna avstrijska politika proti Italiji sploh vpliva, da se vprašanje konečnega odkupa istočasno reši pri nas v Avstriji kakor v Italiji in se tako obe državi odkrižati enkrat za vselej francoskih upnikov? V večni politični zadregi, gospodarski brezcilnosti vlade raste le poželjivost upnikov, saj so sigurni, da z zavlačevanjem dosežejo novih profitov. Če drugzega ne, dosežejo

vsaj, da se jim izplača še enkrat glavnica, katero so že davno prejeli.

Oktober 1913 predložil se je eden najresnejših dosedanjih načrtov sanacije. Družba prodala naj bi italijanske anuitete za 620 milijonov frankov, ki bi se porabili v odplačilo 100 milijonov 5% prioritet upnikom, 20 milijonov še vedno dolžne kupnine za prvotne proge avstrijski vladi, 100—150 milijonov za prepotrebne investicije železniških prog samih, in ostalih 350—400 milijonov naj bi država dobila kot posojila za časa trajanja koncesije, t. j. do leta 1968. Upniki, t. j. lastniki 3% prioritet naj bi znižali nominalno vrednost vsake obligacije od 500 frankov na 310 frankov za slučaj, da avstrijska država prevzame garancijo za polno izplačilo, za slučaj, da ostane le državna tarifna garancija, na 325 frankov. Akcije odpišejo se od 500 K nominala na K 200 in se amortizirajo pravilno od 1./1. 1915. naprej, z dividendo po 5 frankov. Državi se da tekom 10 let možnost odkupa, vrednost 4% prioritet določiti je na 325 frankov. S tem doseglo bi se razbremenitev podjetja za 660 milijonov. Še vedno bi ostalo 3.783.971 kosov 3% prioritet 249.829 kosov 4% in 237.287 5% prioritet. Državna garancija znašala bi eno milijardo 300 milijonov. Po proračunu bi se doseglo: na stroških 71.300.000, na dohodkih 81.400.000 torej presežka 10 milijonov na leto ob državnem prispevku v skupni vrednosti 30.400.000. S to novo ogromno državno žrtvijo in z navideznim popustom upnikov mogoča bi bila sanacija, ako bi jo ne ovirala notranja trhllost naše državne uprave. Bila bi rešitev, četudi drago plačana za krivdo državnih organov, ki so upravljali avstrijske železnice, rešitev, ki bi končno sankcionirala 50-letno sleparstvo, ki se je vršilo nad občinstvom in izkoriščanje nad delavcem, ali vendar bila bi rešitev, ki bi dala podjetju gotovosti, preprečila gospodarski polom in ohranila tisoče in tisoče delavskih eksistenc.

Delavstvo pa se mora zavedati, da temelj zla leži v slabosti notranje uprave države, v nezdravi, nevzdržljivi vnanji politiki, ki utegne dovesti do poloma južne železnice in države istočasno.

K. SLANC, Novomesto:

Izseljevanje Slovencev.

II.

Človek se zaplodeva, to sposobnost prinaša s seboj na svet. Iz ednega para se zaplodi več parov, iz teh več in tako raste človeška družba na gotovem prostoru. Računi se, da se tekom 25 let

v normalnih razmerah kako prebivalstvo podvoji. Odmrje dosti otrok in odraslih, rodi se jih pa dosti več. Preostali hočejo živeti in tedaj je treba živil. Mati priroda jih daje, človeku je treba prirodne sile izrabljati in živila ima. Priroda mu jih tudi daje v živalstvu. Človek si zadobiva živila kot lovec, pastir, kmetovalec. Ako je dosti jesti, se človek močno množi. To se dogaja, ko postaja človek stalen na kakem ozemlju, ko postane kmet. Na kmetiji se stalno preživlja več ljudi in sčasoma tudi veliko. Dokler je kaj hoste, ali še ne po kmetu obdelanega sveta, krčijo mlajši ljudje hoste, izsuševajo močvirja, stvarjajo kmetije. In ti mlajši zarodevajo veliko otrok, temu zarodevanju so le meje stavljene v pomanjkanju živil; dokler je zadosti živil, ni skrbi za preživljenje otrok, več se jih rodi, kakor jih umrje. In če je kako ozemlje polno, se izselijo mlajši zarodi v daljne še prazne kraje, v njih ali pokončajo tamošnje ljudi, če so zadosti močni in se naselijo oni, ali pa se naselijo kot močnejši in tamošnje zaslužnijo. To traja tako dolgo, da je ves za kmetijstvo pripravi svet po kmetu zaseden. Tako se je dogajalo naseljevanje v Evropi in tudi v družih svetovih. Ljudje se množé na kakem zasedenem prostoru naprej, dasi jih tudi nekaj umre v mladostnih letih. Slabotne iztreblja na kmetiji priroda sama. Na kmetiji se razvijejo vsa kmetovanju potrebna rokodelstva. Kmetija jih vzgaja. Vsak rokodellec dobi nekaj zemljišča. Ko je vsa kmetijska zemlja že dobro naseljena in že tudi dosti rokodelcev, ne more ostati več rokodelcev na kmetiji, ker ni več zemlje za nje, brez kmetijske zemlje se ne da živeti v prvotnem razvoju kmetije in rokodelstva na kmetiji. Sicer je kmet sam svoj rokodellec in posebno njegovo ženstvo, ali delitev dela, s čemer se začne prav za prav gospodarstvo, se razvije že na kmetiji in vzgaja več rokodelcev, kakor jih je moč preskrbeti na kmetiji. Ti tvorijo prevečen ljud. Ako bi ne bili rokodelci, bi tudi morali nekateri ven iz kmetije, če ta nima prostora za nje.

Ti na kmetiji prevečni rokodelci se naselevajo posebej. Razne priložnosti jih vabijo k naselitvi izven kroga kmetovanja. Kmetija je dobila svoje voditelje v grajski in duhovski gospodi. Samostani nastajajo. V nje daje grajščak sinove, katerim ne more dati zemlje in hčere, katere ne more omožiti, ti ljudje dobé v samostanih vodilna mesta. Ali to naseljevanje znači, da so v grajski družbi odveč. Samostan postane središče gospodarskega in duševnega življenja, v njem je najti vsega: učenjak, učitelj, zdravnik in tudi rokodellec. V samostan, v grajščine hodijo kmeti, pri našajo svoje pridelke, desetine. V cerkvi kakega škofa ima kmet pokopano kako svetnico, na božja pota hodi k njej. V takih krajih

najde na kmetiji prevečen rokodelcevic prostor za spečavanje svojih proizvodov, na njih se naseljuje. Mesto in večja delitev dela nastane. Kmetu odslej naprej ni treba toliko časa zgubavljati z rokodelskim delom, rokodelcevic v mestu mu ga napravi boljše in kmet mu da od svojih pridelkov za njegove; več sedaj kmet, prost dela v rokodelstvih, proizvaja, več lahko oddaja. Na kmetiji raste ljudstvo vzlic kužnim boleznim, hudemu boju za biti ali ne z nepripravnimi delavnimi sredstvi v še malo kultivirani prirodi, pozneje pa, ko je kmet si pridobil nekaj znanja prirode, še bolj in prebivalstvo raste proti mejam točasno mogočih živil. Prevečni morajo ven in kolonizacija, ali naseljevanje iz kmetije v mesta se začne in vrši naprej. V mestih se razširjajo, popolnujejo rokodelstva, trgovec nastopa, spečuje proizvode rokodelcev daleč na okolo in tudi na rekah, na morju, po najcenejših vožnjah. Trgovec pripravlja surovine, pripravlja proizvode prirode na trg, v mestu se množi delo, več ljudi se z delom v rokodelstvih, trgovinah lahko živi. Kmetija pošilja svoje mlajše zarode obojega spola v mestno delo in na ozkem prostoru mesta razvija večje število rokodelcev in trgovcev, ki po večjem izmenjava od kmeta živila, večje spretnosti; na razpolago je vedno dosti ljudi, tekma istih stvarja večje gospodarstvo, ki zamore prerejati več ljudi. Kmetu podajajo prirodne moči živila, glavna pomoč je zanj priroda, kmet ji le pomaga pri proizvajanju. Meščan je pa navezan le na spretnosti svoje roke, na dobro razvite možgane, da zamore z družimi tekmovati, meščan nima več trdne podlage, kmetijsko zemljo pod sabo, on proizvaja in živi od dela svojega uma in rok. Kmet ne pozna konkurence, meščan jo dobi, spretnejši potiska manj spretnega na stran. Delitev dela v mestu postaja velika, to je dobro, ali mesto je tudi v tem oziru važno, ker jemlje iz kmetije tam prevečen ljud v sebe in ta ljud vstopa v duševno delo, v tekmo z že v mestu nastanjenimi. Meščan bogati, on razvija znanosti, umetnosti, mesta postanejo ognjišča večje kulture. Samostani, ki so prej iz kmetije jemali talente, jih zdaj zgubé, znanstva, umetnosti se naselijo v mestih in na njenih višjih šolah. Kmetija pošilja večino svojih na njej prevečnih ljudi v mesta. Eden sin le dobi posestvo, drugi otroci kmeta so brez zemlje, morajo za kruhom, — k vojakom grajske gospode, ali v samostansko, škofjo službo ali v mesta.

V mestih nastane tekma, najsposobnejši, najbrezobzirnejši zmagujejo, veliko jih pade v boju za biti ali ne. Tudi mestno prebivalstvo se množi po zarodih poleg preselitve iz kmetije. Živil ni za vse. Iz kmetije priseljeni so vajeni slabšemu, so pa zdravejši in

vsled precejšnjega dela na kmetiji v prirodi boljših glav. Najboljši se selijo iz kmetije v mesta. Tekma nastaja in dosti mestnih ljudi pride ob svoja proizvodna sredstva in postanejo odvečni v mestu. Kar je teh mlajših, vstopi v točasno vojaštvo, kar je starejših prihaja na žlico imovitejših. Tako izloča tudi meščanstvo v gospodarstvu odvečne ljudi, le da so ti izločenci bili do dobe razvitejšega novodobnega kapitalističnega gospodarstva manj vredni delavci. Kmetija izloča dobre in včasih najboljše moči. Tako nastaja tretja vrsta ljudi, ki je nastala vsled naseljevanja, toka istega iz kmetije v mesta.

Predočimo si v kratkih potezah razvoj gospodarstva v evropskih mestih. Meščanski delavec hoče biti svoboden, mora to postati, ker ne more drugače lahko trgovati. On si pribori proti tlakarski gospodi svobodo. Grajski pošljejo tudi svoje sinove v mesta, ki tam svojo srečo poskusijo v trgovini. Kmet pošilja svoje rokodelce in ko teh ni več, svoje druge sinove in hčere v mesto. Mesto postane tako torišče, na katerem si je treba pridobivati z delom z glavo živež, proizvodi meščanskega rokodelca morajo biti boljši in cenejši, kakor proizvodi kmeta-rokodelca, trgovec mora znati računati, kalkulirati, od zidovja svoje hiše meščan ne more živeti. Meščanski rokodelec mora spretnosti pridobiti, s katerimi zamore kaj prida proizvoditi, on ima tekmece v družih, ki razvijajo morda večje duševne moči. V mestu je tekma duševnih moči. V tej tekmi se izrabi dosti ljudi in kmet daje nove ljudi v mesta. Na kmetiji ni druge zapreke množitvi ljudi, kakor pomanjkanje živil in le boleznih jih v normalnih časih trebijo, rodi se jih pa vedno več, kakor jih umrje in več, kakor jih more živeti na kmetiji. Navadno se selijo boljše glavni in telesno trdni ljudje v mesta, ki so že na kmetiji prestali izbor. Na kmetiji umrjejo slabotni otroci že v prvi mladosti, kar zrašča je trdno. Tako je kmetija rezervoar telesno in duševno zdravih ljudi, mesto pa vežbališče tistih, ki se preselijo iz kmetije v mesta. Boj za biti ali ne, se bije v mestih, v teh bojih rastejo duševne zmožnosti ljudi, isti napotevajo boljše načine dela, pridobivanja, oni stvarjajo večjo izobrazbo, razširjajo gospodarstvo, ki proizvaja vse za življenje potrebno tudi za bolj razvijene ljudi, poteguje v svojo trgovino daljne kraje in z organizacijo prometnih sredstev na kopnem in morju tudi daljne svetove.

(Konec prih.)

I. MAJ.

Vam padlim v silnem boju,
Junaki misli, apostoli resnice;
vam predhodnikom bodočnosti
sreče, svobode, pravice;

Vam titanom ideala,
na giljotinah izkrvavljenim,
padlim na barikadah,
ali na grmadah žrtvovanim:

Vam, ki v očeh zarja novih časov je žarela,
vam v jutru solnčnem tem duša je pela...

Pred menoj vsa neštevilna množica poje zdaj,
pesem novo poje pozdravljajoča svoj prvi maj!

NARODU.

Hočeš biti narod prost?
Svobode prave vreden?
Tvoje rodne zemlje gospodar,
življenja, sreče deležen?

Tiranstva krutega, jerobstva,
tisočletnega uboštva te je sram?
Ne poklekaj vdano, ne trepeči:
zapusti nemega vzdihovanja mrtvi hram.

Ne moli, ne pričakuj!
zapoved novo čuj:

Nad teboj tiranstvo blagoslovljeno gospodari...
hočeš biti prost? ne poklekaj; vstani in vdari!

V BODOČNOST.

Znamenje je šlo čez zemljo... Narod na plan!
Kar jerobstva tisočletnega je sram,
kar rebelov je neupogljivih,
kar pred križem ne pokleka, na plan!

Pijonirji bodočnosti nastopili so cesto.
Že boben revolucije ropota;
zastave krvave oznanjajo vojno...
Narod proletarcev, na svoje mesto!

PREGLJED.

Javno življenje.

H. Tuma. — **Politika.** — Raznaša se po časopisju vprašanje delitve Avstrije. Turške ni več, prihaja nje vrstnica Avstrija, stisnjena med veliko Rusko, Nemško in bujno razvijajočo se Italijo. Avstrija, nima več razloga do obstoja, nima več življenske moči, pravijo. Stara absolutistična germanizatorična Avstrija je z letom 1866. končala svojo zgodovinsko pot. Bujnega življenja ob Donavi in Balkanu avstrijski državniki ne čutijo in ne razumejo, življenje gre preko njih. Avstrijski državniki ustvarili so Albanijo, da si držē prosto Adrijo, Albanija je danes most italijanske ekspanzivitete, zagradi Adrijo Avstriji. Stara zaveznica monarhije Rumunska, postavila se je na lastne noge, je prvi pretendent na dedščino stare Avstrije. Kako je zavožena zunanja politika avstrijska razdorno vplivala na notranjo politiko, kaže najbolj prizadevanje avstrijske vlade, da poleg Hrvatov spravi z Madžari Rumune. Vsled smotrene politike Rumunske je jela rumunska narodnost na Ogrskem pridobivati odločilno važnost daleč nad Hrvati. Zaradi tega je avstrijska vlada imela mnogo večji interes pridobiti za spravo ogrske Rumune nego avtonomne Hrvate. Poznala je menda tndi ugodnejši teren. Značilno za politiko naše države, za stališče, katero zavzema proti jugoslovanskemu vprašanju, je vtikanje diplomacije v ogrsko-rumunsko spravo. Avstrijska vlada poslala je grofa Merana, vnuka nadvojvode Johanna, jasno je povdarjal interes vnanje politike avstrijski poslanec grof Czernin v Bukarestu. Ogrsko-rumunska sprava je pri tem izdala svoj pravi cilj, to je dati avstrijski vladi proste roke proti Srbiji in Jugoslovanom. Zastopniki rumunske narodne stranke, so se pri tem zavedali svojega pomena, koristi in odločne

pomoči rumunske države. Zahteve rumunskih zastopnikov so bile: 1. polna ravnopravnost rumunskega jezika pri uradih, 1. polna veljava maternega rumunskega jezika v šolstvu tako, da ostane madžarski jezik le poseben predmet, 3. ustanoviti poleg 5 rumunskih gimnazij še nove in priznati potrebnost ustanovitve rumunske univerze, 4. polno samoupravo pravoslavne in unijske rumunske cerkve, 5. državno subvencijo za kulturne naprave rumunske enako madžarskim, 6. premembo volilnega reda tako, da se zagotovi Rumunom 40 poslancev, 7. 15% državnih dohodkov porabiti je za rumunske potrebščine, 8. Ogrska ima opustiti narodno agitacijo in kolonizacijo med Rumuni. Zahteve rumunske narodnosti so torej take, da bi s sprejetjem istih, rumunska narodnost pridobila v najkrajšem času odločilno pozicijo na Ogrskem. Slovaška in rusinska narodnost nestrpo pričakuje oprostitev rumunske narodnosti vedoč, da je s tem ogrska centralna sila za vedno pokopana. Grof Tisza ni mogel sprejeti rumunskih zahtev, ponujal je denarja. Vse ogrske stranke brez izjeme vidle so prav v rumunski spravi poraz Madjarov. Demokratični poslanec Vaszony je naravnost izjavil, da grof Tisza Sedmograško prodaja Rumunski. Vojni minister Filipescu pa je bil stavl kot pogoj boljših odnošajev Rumunske z Avstrijo, avtonomijo avstrijskih Rumunov. Jasno je torej, da so avstrijski Rumuni zavzeli intransigentno stališče, oprši se na Rumunsko državo. Avstrija-Ogrska je tako srečno prijadrala do tega, da male sosedne države odločajo notranjo avstrijsko politiko. Avstrija noče dati svobode lastnim narodom, zato je odvisna od ptujih držav.

Ves avstrijski akutni dilema izraža se ob rumunskem problemu: ali mora avstrijska krona dati svobodo avstrijskim narodnostmi brez

razlike, in ustvariti enotno federalistično državo ali pa ostati „Pufferstaat“ Nemčije in iskati moč ne v zdravosti in zavednosti lastnih narodov, marveč zanašati se na svojo armado: In deinem Lager ist Österreich!

In koliko časa? Ali demokratizem ni dovolj velika sila, da razdere tudi to zadnjo postojanko? In potem res postane aktualno vprašanje delitve nepotrebne „Pufferstaata“ za evropski kapitalistični koncert.

Karakteristične so bile volitve v mestni svet Goriški konec marca in pričetkom aprila 1914, pri katerem so nastopili po sili razmer Slovenci sami v opoziciji proti združenim Italijanom in Nemcem. V mestu, kjer navidezno vladajo le malenkostne lokalne razmere, pokazalo se je novo življenje, rezultat velikih političnih dogodkov pred njimi. Kakor da bi pljusnil val teh velikih dogodkov na oddaljeni breg, stala je nova močna slovenska stranka proti italijanski, dosedaj oblastni in neomahljivi. Gorica ni več italijansko mesto. To povedale so predvsem zadnje volitve, povedale so pa tudi, da je le vprašanje časa, vprašanje politične in gospodarske organizacije, da italijanstvo stopi v svoje prirodne meje nazaj. Kakor daleč sega furlanska kompaktna Goriška, kakor daleč sega italijansko ljudstvo, tako daleč segala bo tudi njegova politična in gospodarska moč. Gorica je obkoljena s slovenskim prebivalstvom, Gorica postaja slovenska, kljubu infamno slabemu političnemu vodstvu, kljubu gospodarskemu podporu med Slovenci v Gorici. Kakor izpodraste plevel na ugodnih tleh in zamori umetno zasejane rastline, tako gine italijanstvo v Goriškem mestu. Zaman je vsa stara kulturna premoč, zaman je vsa stoletna podpora avstrijske vlade italijanstvu, zaman ves gospodarski monopol italijanskih trgovcev in obrtnikov; priroda pokazala je svojo neodoljivo silo. Ves volilni boj na sebi nosil je odpečatke

malenkostnega lokalnega boja, ves nastop slovenske stranke bil je naiven, netaktičen in brezciljen, in vendar je nosil značaj velikega narodnostnega boja na jugu, ki je zadnje desetletje premenil lice mesta na jugu, odmev velikih zgodovinskih dogodkov je sonorno oznanjal novo dobo. Gorica je leta 1890. bila italijansko mesto. Slovenska obrt in trgovina ni eksistirala. Uradništvo bilo je vseskozi laško. Da je slovensko ljudstvo brez smotrenega političnega vodstva, stopilo v kratki dobi 20 let samostojno in enako močno s starodavnim italijanskim meščanstvom v boj, to je značilni in veliki dogodek mestnih volitev v Gorici. Ne smejo motiti številke volitev. V III. razredu je od 987 vpisanih volilcev volilo 850. Laških glasov štel se je 398, nemških po oficijelnem priznavanju glavnega glasila „Il Piccolo“ 114, slovenskih 340. Boj v tem razredu podaja resnično razmerje: italijanstvo da se vzdržati le še v zvezi z nemštvom. Vlada pospešuje narast Nemcev, in le to umetno sredstvo danes še ohrani hegemonijo italijanstva v mestu. II. razred štel je 1103 vpisanih glasov, volilo jih je 870, za slovensko listo 288, nemško nekoliko preko 100 in blizu 400 italijanskih. V I. razredu od vpisanih volilcev 796 oddalo je glasov 562, od teh združena italijansko-nemška lista 397 in slovenskih 149. Če kaže verno sliko narodnosti III. razred, kaže nevzdržljivi narast glasov v I. razredu najpregnantnejše bližnjo bodočnost. II. in I. razred predstavljata volilce uradnike, hišne posestnike in večje trgovce-industrijalce. Ako je bilo goriško slovensko ljudstvo pred 20 leti še zgolj kmečko ljudstvo, ima danes v I. mestnem razredu 150 gotovih in 150 drugih glasov. Ta številka kaže najbolj prirodno silo, s katero se izpodriva vladajoči element.

Socijalna demokracija izrekla je oficijelno abstinenco. Dala je svobodno roko svojim volilcem in tudi rezultat tega sklepa je prese-netljiv. Slovenski socijalisti so volili

z slovensko opozicijsko stranko ali so ostali doma. Na nemških socijalistov, kolikor jih je volilo, volili so opozicijsko, nezanesljivi elementi so se ločili, pokazali so svojo nacionalistično barvo. Ta rezultat je važen nauk za socijalno demokracijo na Goriškem in za slovenske nacionaliste: Socijalna demokracija se ne more in ne sme ustavljati prirodnemu razvoju. Nacionalizmu pa kaže pot demokratizem. Kjer padejo stare socijalne oblike, ni in ne more biti drugega nego demokratizem in socializem — narodnost jima je konkretna podlaga.

Časopisje.

V št. 3. in 4. Naših Zapis-kov je sodrug Outlaw napisal protest proti prenehanju Zarje kot dnevnika. Nisem žurnalist in tudi ne vzamem loparja v roke. Outlaw se razburja nad naznanilom dne 21./2. 1914 v Zarji, da bo od slej izhajala dvakrat na teden, ker so razmere med delavstvom neugodne. Prekratka mu je ta izjava in smatra tudi trditev pomanjkanja lastne moči za neresnično. Pravi, da bi vodstvo stranke moralo razmere, ki so prisilile ustavitev dnevnika, odstraniti, ne pa menitič tebičič zamoriti dnevnika. Očita celo gnjile razmere v stranki. Sem priprost delavec in rad bi imel priložnost slišati, kako naj se razmere med delavstvom, ki so dajale povod prenehanju dnevnika, odpravijo. Vem, da je Zarja začela izhajati kot dnevnik dne 3. junija 1911 proti moji volji in proti volji večine zaupnikov, zbranih na konferenci pred državnozbornsko volitvijo. Inicijativo za izdajanje so dali sodrugi Etbin Kristan, Anton Kristan, Dr. Tomšič in Ivan Mlinar, ne da bi bili poprej poskrbeli za materialno podlago in posebno ne da bi bili pripravili na to delavskih organizacij. Šele ko je list izhajal že dober mesec in pol, obrnil se je samonikli odbor na strankarske gospodarske organizacije, radi garancijske izjave do

zneska 4000 K. Podjetje je moralo vsled tega takoj iz prvega početka hirati. Ustanovni odbor je meseca oktobra sklical prvo konferenco v hotelu Tivoli, da bi se podjetje Zarje postavilo na družbo deležnikov. Jele so se izdajati obveznice, ob enem pa nabirati prostovoljni prispevki za tiskovni sklad. Sklep se ni obnesel, kajti po teku enega leta je Zarja porabila že vso garancijo in ves nabrani denar. Isti sodrugi, ki so imeli svojčas prvo besedo, so vsled tega neuspeha meseca 1912 demisionirali, prvi Dr. Tomšič, ne dolgo za njim Anton Kristan. Jaz, ki sem bil ob prvem početku proti izdajanju dnevnika, ker sem bil že takrat prepričan, da je naša stranka za dnevnik premajhna, sem ob prvi veliki stiski stopil v založbo dnevnika. Vstopil sem, da bi rešil in vzdržal zapričeto podjetje, da bi delavstvo obvaroval škode. Radi tega mene ne sme zadeti nobeno očitjanje, ako se mi rešilna akcija ni posrečila. Vedel sem, da bo sanacija težavna. Žrtvoval sem, kar je bilo v mojih močeh, pritegnil nekoliko sodrugov, a bilo je prepozno in zaman. Ko sem videl vse vire izčrpane, se je na moj predlog Zarja ustavila kot dnevnik ter začela izhajati dvakrat na teden. Bil sem torej jaz povzročitelj grajanje izjave v Zarji. Ali pa sem bil jaz kriv, ali kdo je bil kriv, da se Zarja ni mogla vzdržati? Krivično bi bilo pripisovati krivdo posameznim sodrugom, ali morda le upravitelju samemu. Nikakor ne trdim, da je bilo pri upravi in pri uredništvu vse v najlepšem redu ako se je pa moral list ustaviti, leži vzrok v tem, da smo hoteli živeti preko naših razmer, da smo hoteli biti večji nego smo. Poglejmo samo številke ob raznih volitvah, pa dobimo pravo sliko svojih moči. Številke dosežene pri volilnem boju same nam jasno povedo, da smo prešibki za dnevnik. Večje industrije nimamo. Vsled tega nimamo pravih industrijalnih delavcev in tam kjer so fabrike, usta-

novljene od ptujcev, sem in tje raztresene po deželi, se naši sodrugj rekrutirajo iz kmečkega stanú. Zato nimajo niti potrebe za čitanje, kakor delavci zaposleni v velikih industrialnih in trgovskih podjetjih v velikih mestih in industrialnih centrih, kakor je to v nemški in češki socijalni demokraciji. Naše delavstvo samo torej ni še sposobno vzdrževati dnevnika, mora se šelej pripravljati na potrebo dnevnega čitanja, zaradi tega je bila dolžnost inteligentov, ki so list ustanovili in inteligentov v stranki, da so sami več žrtvovali, nego se je izkazalo. Zato svetujem vsem sodrugom, ki protestirajo proti ustanovitvi dnevnika, kot navaden delavec, naj pridno agitirajo za tedensko dvakrat izhajajočo Zarjo, naj se razširi po delavskih organizacijah in naj nam pridno pomagajo širiti delavske organizacije. Naj si bode svest vsakdo izmed nas, da je mnogo večjega pomena, da imamo 6000 naročnikov na Zarjo, ki izhaja dvakrat, nego če bi imeli dnevnik, ki izhaja za pičlo 2000 naročnikov. Smo stranka proletarcev, sram nas ne sme biti, da smo reveži. Ravno zato, ker smo reveži pa je dovolj, ako naše glasilo izhaja dvakrat na teden. Učimo se čitati, učimo se organizirati. Nimamo denarja, da bi dolgih let doplačevali za dnevnik, imamo pa moči dovolj, da širimo moč svoje organizacije, in kedar bomo močni, takrat vemo, da bo tudi vprašanje dnevnika rešeno iz naše lastne moči.

M. Čobal.

Denarna organizacija.

Anton Kristan. — Ljubljana. — Ni še davno tega, kar je v Nemčiji vzbudilo veliko pozornost energično postopanje nemške strokovne komisije v Berlinu proti „Deutsche Bank“, ki je načelno zanikala koalicijsko pravico uradništva in celo enega mladega uradnika radi organizacije odpustila. Nemške strokovne organizacije so imele v „Deutsche Bank“ vlogo ca 20 milijonov mark.

Ko ta banka ni hotela priznati koalicijske pravice svojih uslužbencev, so strokovne organizacije odpovedale naenkrat vseh 20 milijonov... Mnoge odlične banke so nato takoj dovolile prav znatnih ugodnostj svojim uslužbencem, samo da so dobile vloge iz „Deutsche Bank“ vzdignjene. Seve največ je iz tega gibanja profitiralo zadružništvo, ker so i strokovne organizacije nekoliko bolj pozorno pogledale, kam naj vložje denar. Sicer še ni med drugarji in „strokovnjaki“ tiste prave edinosti, ki bi bila potrebna; no — kaže pa se boljša slika v prihodnjosti nego je ta v današnjih dneh.

Tudi v Ameriki in Indianopolis se je zgodilo nekaj podobnega. Tamošnje strokovne zveze so vzdignile nad 1 milijon dolarjev iz krajevnih bank ter jih drugam depozirale, samo zato, ker so odločujoči činitelji v teh bankah ob zadnji krizi preveč sovražno nastopali napram delavstvu. — Ta dogodek je vzbudil zopet mnogo razmišljanja za emancipacijo tudi na denarnem polju v Ameriki.

Avstralske strokovne organizacije pa so sklenile vzdigniti ves svoj denar iz zasebnih bank in ga vložiti v osrednjo državno banko iz razloga, ker privatni zavodi informirajo podjetnike o denarni moči strokovnih organizacij.

Zanimljive so take novice. Kažejo potrebo intenzivnega dela na novem polju, tam, kjer je bila doslej domena kapitalizma. Delavstvo se je doslej organiziralo v svrhu boljših delovnih pogojev, radi političnih pravic, radi cenejšega nakupa itd. — organizacija denarja pa je bila „nepoznana zemlja“. No, zgoraj označeni dogodki in pojavi pa kažejo dovolj jasno, da moramo iti dalje ter se lotiti z vso vnemo organizacije na denarnem polju. Počasi seve, oprezno, previdno, ker je to polje za nas še novo polje. Sicer izkušnje kapitalistične družbe ter vele- in malo-meščanskih krogov, so nam lahko merilo in svarilo. Izkušnje iz orga-

nizacije konzumentov pa so dragocen imetek za vse politike.

Ne bo odveč, če registriramo delo, ki ga je organizirano delavstvo v Avstriji že napravilo na tem novem polju.

Alpenländische Volkskreditbank v Gradcu izkazuje sledeči razvoj:

leta	članov	deležev	hran. vlog	K	promet	K
1910	259	631	54.343	241.078		
1911	327	821	126.018	495.656		
1912	463	1288	224.155	1.117.470		
1913	504	1647	332.336	1.869.429		

Poleg nje pa vsprejema hranilno in konsumno društvo v Gradcu tudi hranilne vloge, kojih razvoj kaže sledeča statistika:

leta	1909/10	K	209.749	h	63
"	1910/11	"	264.570	"	95
"	1911/12	"	465.075	"	04
"	1912/13	"	587.290	"	49

Tedaj skupno v graškem okolišu vlog skoro 1.000.000 tekom kratke dobe 4 let.

V Pragi ima češko-slovenska soc. dem. stranka hranilni zavod pod imenom „Vseobecná dělnická záložna u Praze“, koje bilanca po dveh letih obstoja kaže:

deležev	K	40.326	v	—
vlog	"	2.047.912	"	65
deposítov	"	189.790	"	25

Ustředni Lidova Založna v Brnu pa izkazuje za l. 1913

deležev	K	116.222	v	—
vlog	"	840.154	"	44
rez. fonda	"	33.017	"	37

Tako v Pragi kot v Brnu sprejemata tamošnji delavski konsumni društvi hranilne vloge. Višina vlog mi ni natančno znana, ali vem, da povsod nad mnogo stotisoč kron!

Kreditverband für Arbeitervereinigungen Oesterreichs še ni izdal poročila, ali — v kolikor vem, se razvija zelo dobro. Vodstvo dela z vso previdnostjo, ki je pri gospodarskem delu potrebna!

Jasno je, da se začenja uspešno delo na novem polju v prid proletarjata. Mnogi danes še z nezaupanjem gledajo na to, ali — prav tako kot so sprva stali soc.

demokratični politiki proti organizaciji konzumentov, proti konsumnim društvom in kot so pozneje iz Savlov postali Pavli — bodo vsi izpreobrnjeni. Seve da je težko na hip porazumeti nečemu novemu. Saj da trgovina z blagom obilo opravka; trgovina z denarjem je pa še kočljivejša. V toliko je delo z denarjem lažje, res stoje tu lastne gospodarske institucije, ki že danes rabijo ptuj denar in so danes odvisne često od onih, koje imajo namen izpodriniti.

Led je prebit. Poleg organizacije konzumentov, organizacija hranilcev in varčevalcev — poleg emancipacije v nakupu, emancipacija v varčevanju. Novo je še to polje, ali preorati ga je treba in kultivirati tako, da bo proletarijat čutil dobiček od dela. — Tudi na Slovenskem je delo začeto. Kdor je dobre volje, z nami! Početek je pač vsak težak!

H. Tuma. — Tržaška slovenska porota vzbudila je ob svoji ustanovitvi precej hruma na jugu in imela glasne odmeve na najvišjem mestu. Nacionalistično laško poroto hotelo je vzdržati višje deželno sodišče v Trstu, ki je kljub navidezno slovenskemu predsedniku in pojeg njega enega samega slovenskega svetnika prav korenito laško. Izključna italijanska porota bila je nevšečna avstrijski vladi. Zato dobili so slovenski nacionalisti v Trstu tudi slovensko poroto. Kar piše glavno glasilo slovenske nacionalne stranke, da pomeni slovenska porota v Trstu princip humanitete — je pobožna laž. Slovenska porota je po svoji ustanovitvi ravno tako nacionalistična institucija, kakor je bila izključno laška porota. Slučaj sodruga Josipa Kopača, katerega je spraval znan agitator N. D. O. pred poroto, je to jasno pokazal. Sodrugi Josip Kopač, ki je politik, je dobro vedel, da od slovenske porote ne more pričakovati ne pravičnosti — še manj pa humanitete. Naj se oglasi trezen slovenski odvetnik in trdi:

dolžnost slovenskega socijaldemokrata je bila, dati se obsoditi, da varuje politični princip enakopravnosti? Koliko in kje je v tem humanitete? Jeli dolžnost politika socijalista Josipa Kopača žrtvovati se koristim strupeno nasprotne politične stranke? Ali nimamo že staro institucijo izključno slovenske porote na Kranjskem? Ali ne protestira že toliko let S. L. S. proti tej slovenski poroti? In na Goriškem? Ali ne funkcijonira laška in slovenska porota ločeno že precejšnje število let, in kaj nam kaže praksa? Ali ni odklonil narodni zagovornik narodnega naprednjaka deželnega poslanca slovenske porotnike? In volil italijanske? Proti narodnemu slovenskemu klerikalcu obtožencu? Ali ni volil eno leto poprej italijanski socijalni demokrat, ki ne zna besede slovenske proti italijanskemu nacionalistu slovenske porotnike brez razlike, ali so že klerikalni ali napredni? Ali ni v obeh slučajih ukazoval princip pravičnosti in humanitete? Princip enakopravnosti velja za institucijo samo, princip humanitete in pravičnosti pa zahteva, da sme neovirano obtoženec voliti onega porotnika, od katerega pričakuje vestnejšo sodbo. In negativen, žalosten dokaz nehumanitete, nepravičnosti nacionalistične porote sledeči: Pred leti prišel je slovenski socijalist delavec pred Goriško poroto. Njegov zagovornik zagovarjal je dan poprej pred italijansko poroto Italijana. Predsednik te italijanske porote bil je naslednji dan odklonjen z namenom, da se sestavi slovenska porota za slovenskega obtoženca. Ko se je ta laški porotnik poslovil od zagovornika, čuteč se prostega, pripomnil je: „lahko Vam že naprej čestitamo za današnji izid, kajti vsak inteligenten porotnik mora Vašega klijenta oprostiti! Tako je govoril predsednik italijanske porote slovenskemu odvetniku za slovenskega obtoženca. To slovensko poroto pa je bilo mogoče sestaviti tako, da je sodilo 8 kmetov in 4 tržanje. Obtoženec bil je obsojen radi umora na vislice z 8 glasovi.

Tržani so naslednji dan predsedniku porotnega sodišča pismeno naznanili, da niso s pozornostjo sledili razpravi. Kmečki porotniki pa so priznavali, da so se motili, hoteč soditi na uboj obsodili so za umor. Še več! Ko so slovenski porotniki vstopili na posvetovanje, izustil je eden izmed njih besede: „dajmo, mu, da bo zelen“! Ali ne obide groza človeka ob tacem principu humanitete, ob takem principu pravičnosti? In čemu hoditi iskat drugam, saj je vendar znani zagovornik Dr. Mandić v Trstu pred komaj ustanovljeno slovensko tržaško poroto iz principa humanitete in pravičnosti za svojega slovenskega obtoženca po vesti odklonil slovenske porotnike! Gonja slovenskih nacionalističnih listov radi slučajja sodruga Josipa Kopača kaže le vso brezstidnost in brezvestnost javnih političnih faktorjev. Humana porota ima za predpogoj narodno vzgojo. Narodna vzgoja pa ni šovinizem. Ta je izraz strasti! Kaj je storila nacionalna stranka na Kranjskem in v Trstu za vzgojo mož porote?

Socijal-demokratska stranka iz temeljnega političnega principa enakopravnosti zahteva slovensko poroto. Vidi pa v sedanji instituciji porote razredno institucijo, ki ni sposobna soditi pravično. Kakor zahteva v principu poroto, tako se bori proti sestavljanju porote na stanovski podlagi. In danes nimamo drugega nego stanovsko poroto! Priznavamo, da je vprašanje porote in neodvisnosti sodnika v Avstriji eden najtežjih problemov. Kjer je gnjilo javno življenje kakor pri nas, tam ne more biti zdrava porota, ne more biti svobodnih sodnikov! Za obtoženca pa veljaj: voli si prosto sodnika vsaj tam, kjer je izbira mogoča.

Prosvetno delo.

Za Narodno Prosveto priredila je Slovenska Dijaška Zveza v

dvorani Zlatega Jelena cikelj predavanj.

Dne 10. januarja predaval je Dr. Josip Gruden: „Individualnost slovenskega naroda v srednjem veku“. Priprosto, zato pa jasno in stvarno prednašanje je takoj pridobilo pozornost in zanimanje občinstva. Naše dosedanje zgodovinske pisje bilo je precej šablonsko, naši stari zgodovinske pisje so brez lastnih mislij prepisavali nemške svoje kolege. Pri drju. Grudnu čuti se lastno mišljenje in svež domač duh. Uvedel nas je v socialno zgodovino Slovencev in odprl nov pogled na našo pravo zgodovino. Slovenci so v prvih stoletjih srednjega veka živeli precej samostojno gospodarsko življenje, t. j. ohranili so lastno staro organizacijo iz davnih dob. Ravno ker je nemški vitez zavladal nad slovenskim ljudstvom, a je bil pičlo razsejan po našem ozemlju, je dolgo domače prebivalstvo živelo svoje življenje starodavne dobe. Če je ptuja nemška premoč preprečila politični in gospodarski razvoj kvišku, zato pa je prirodno morala ohraniti stare navade. Žal da stoji tudi dr. Gruden na nevzdržljivem stališču, da so se Slovenci priselili šele nekoliko stoletji po K. r. na sedanja bivališča. Ravno iz njegovega res lepega, stvarnega predavanja mora vsak socijolog nujno sklepati, da to ljudstvo ni prišlo nikdar v oboroženih četah na teritorij, katerega zaseda sedaj, ampak je moralo od pamtiveka živeti tod kot pastir in poljedelec, po lastnih šegah, navadah in lastni upravi. Vse to življenje, katero nam je slikal zgodovinar dr. Gruden, ne more se drugače tolmačiti kakor iz take socialne podlage. Ako se je dr. Gruden tako hvaležno spomnil zgodovinarja drja. Franca Kosa v Gorici, moral je le nekoliko posegniti med to gradivo, da je pokazal, kako je že davno pred X. stoletjem plalo bogato gospodarsko življenje po rodovitnih dolinah in ravninah Slovenije. Vsekakor je bilo lepo in poučno predavanje.

17. januarja predaval je Franc Trseglav: „Vrednost krščanske religije za življenje“. Franc Trseglav predava dobro pripravljen in formalno jako prikupljivo. V bistvu pa ostaja vedno enostranski, z vso prisiljeno učenostjo, ortodoksne, školastične katolicizma. Res je, da sem in tje skuša kritično posegniti na javno življenje lastne stranke, vsekdar pa to stori skrajno previdno, dasi pazljivi poslušalec ujame, da tega življenja našega ljudstva ne odobrava ter mu je iskrena želja, začrtati drugo pot. Slika nam krščanstvo kakor bi moralo biti, ogiblje se pa neresničnosti, kakor je. G. predavatelj bi moral bolj pogumno in odločno povedati, da banalnost in grobost klerikalnega sistema, kakor vlada posebno med Kranjci, nima s krščanstvom zgolj nič opraviti, in da to realno politično gospodarsko in umstveno življenje na Kranjskem naravnost pobija vrednost krščanske religije za življenje. Ta odločen konflikt med krščanskim in klerikalnim življenjem ostaja docela neresen. Ravno tako tudi ni odkritosrčna polemika predavatelja s socializmom. Krščanstvo kakor izvira od ustanoviteljev, bi sploh mnogo ne nasprotovalo temeljnim idejam socializma, pač pa je le-ta principijelen nasprotnik onega psevdokrščanskega sistema, ki danes vlada po Slovenskem. Ta sistem strupeno in pogubno vpliva na javno in tudi na krščansko življenje slovenskega kmeta.

7. februarja predaval je zdravnik dr. Anton Breclj: „Medicina in morala“. Ortodoksno-krščanski zdravnik seveda vidi glavno moralo v spolnem problemu, v cerkvenih zapovedih, katerim fiziološko odgovarja polna abstinencia. Glavna njegova teza, da spolna abstinencia ni še nikjer in nikoder škodila, pač pa je spolni eksces prinesel ogromnega zla na človeštvo, je le deloma vzdržljiva. Polna abstinencia pri normalno razvitem človeku je mogoča le vsled silnih notranjih bojov, ki često človeka ugonobijo ali mu

omeje duševni razvoj, in še bolj poleg ustvarjajočega čustva. Ravno ta moment dela polno abstinenco često nemoralno, v nasprotju s katoliško etiko. G. predavatelj moral bi tudi priznavati, da ravno abstinenco stališče cerkve provzroča, in to je zgodovinsko dokazano, marsikje reakcijo, ki se izraža v spolnem ekscesu. Kjer je katoliška cerkev prestrogo zahtevala celibat, tam razvilo se je toliko več konkubinata. Moderna prosveta je ona, ki je z novimi etičnimi načeli pokazala na pravi pomen abstinence, na vire in rezultate ekscesa in spolne bolezni. Predavatelj pa se tudi ni mogel takniti najbolj zanimivega vprašanja abstinence zakonskih radi vzgoje otrok. Za nas je sicer visoko etično, ako znata soproga žrtvovati vse spolne naslade za vzgojo otrok. Kedar pa abstinence ruši osebnost, ruši tudi vzgojo. Tod se v glavnem razide moderna etika in moderna medicina, s katoliško moralo in medicino.

Skratka predavatelj bi moral priznavati, da medicina s katoliško etiko nima nič opraviti, marveč je nasprotno res, da je znanstvena medicina ustvarila, in je predpogoj novi moderni etiki.

Dne 14. februarja zaključil je cikel Dr. Valentin Rožič: „Kje tiči vzrok nazadovanja koroških Slovencev“.

Najšibkejša predavanja napredne Narodne prosvete, kakor klerikalne Dijaške zveze so bila gospodarska in menda to velja sploh za Slovence in Hrvate. Pravi dokaz je, da nam je gospodarsko vprašanje odležno in je malenkostna domača politika zatemnela jasen pogled in jasno sodbo. V bistvu je predavatelj ostal v oni smeri, katero poznamo iz brošure: Aus dem Vilajet Kärnten. Predavatelj je sicer številoma napovedal vzroke propadanja, oziraje se pa na vse momente njegovega predavanja, bi smeli sklepati, da koroški Slovenci propadajo predvsem vsled moral-

nega propadanja, in to zopet v prvi vrsti provzročuje alkoholizem. Grozno žalostno spričevalo za koroško slovensko duhovščino, kateri je bila vsa slovenska narodnost docela prepuščena! Brezmoč krščanskega pouka na koroškega kmeta pa vendar ni jedro zla, marveč vsako pomanjkanje gospodarske organizacije. Dr. Rožič se je sicer taknil, vendar ni jasno povedal, da je pravi vzrok propadanja koroških Slovencev v zapuščenosti, katero je zakrivila slovenska inteligenca sploh, posebej pa koroška. Vsa koroška inteligenca zarila se je v malenkostno delo okoli družbe sv. Mohorja v Celovcu, za realno življenje nikdo ni imel najmanjšega čuta. Nemštvo na Koroškem ne prodira toliko vsled umetnega in vladinega nasilstva, kakor vsled tega, da se je nemška politična stranka z vso vneto lotila gospodarskega vprašanja in je gospodarsko podjarmila slovenski del dežele. Dr. Rožič ni hotel povedati, da je na Koroškem cela vrsta občin, ki imajo 90 in 95% slovenskega prebivalstva, kjer je pa občinsko zastopstvo nemško in cela občina po javnih napisih in javnih uradih kaže, kakor bi bila slovenska narodnost izgubljena, vse vsled najskrajnejše apatije koroške, duhovne in posvetne inteligence. Ni človeka, ki bi imel dovolj pogumnega čela! Indolence in pomanjkanje politične, socialne in gospodarske izobrazbe koroške inteligence predstavlja pravi marazem koroških Slovencev. Sporedno s tem marazmom in to bi dr. Rožič moral povdarjati, gre egojizem Slovenske ljudske stranke, ki je svoje moči osredotočila na slovenskega srednjega kmeta radi vzdržavanja lastne politične moči, in še oskudnejši egojizem slovenske liberalne stranke, ki je pravo kličovstvo brez stvarnega umevanja socialnega in gospodarskega dela. In ne le doma na Kranjskem, še manj pa izven te. Vsebinska predavanja ni bila razbrana, logika šepava, često nezvezni stavki, naj-

slabše dikcije. Prav bolešno občutili smo Goričanje precej izpake-drani jezik predavatelja, ki je nekako simbolično predstavljal vso zmedenost koroške inteligence.

Cikelj predavanj Narodne Prosvete zaključil je prof. Ferdinand Seidl nadaljevaje „Rastlinstvo naših Alp“. Ne moremo drugzega nego ponavljati iskreno priznavanje g. predavatelju. Občudovanja vredna je marljivost in požrtvovalnost predavatelja. Kaže ves njegov značaj kot znanstvenik in učitelj. Prof. Seidl ni predaval za en večer, slučajno zbranim poslušalcem. Predavanje mu je težka odgovorna naloga, katero je izvršil z vso vestnostjo. Njegove slike in njegove besede izražajo vso ljubezen do svoje stroke, ob enem pa ono globoko resnost, ki more prihajati od moža, ki je posvetil svoje življenje učenju. Pri vsem navidezno hladnem znanstvenem mišljenju prekipeva ljubezen do domačih tal! Snov, besede in slike same dihajo zrak in vonj lepe naše domače alpske prirode.

Nekatere slike so sicer premalo razločno za skioptikon teni bolj pa se je čuditi g. predavatelju, ki ni risar in je z malimi izjemami tako pogodil pristne prirodne podo-

Veda.

I. F. Občno vzgojeslovje A. Osnovni nauki iz dušeslovja, sestavil V. Bežek in Pedagoški Letopis XIII. zv. uredil H. Schreiner. Izd. Slov. šolska Matica za l. 1913. Pisatelj se je v osnovnih naukih dušeslovja držal v prvi vrsti W. Jerusalemove knjige, *Lehrbuch der Psychologie*, ki se ponekod rabi tudi v šoli; podal nam je torej šolsko knjigo, ki prav na kratko seznanja človeka z glavnimi pojmi dušeslovja. — Ker se pač naš znanstveni jezik šele razvija, bi kdo v tej knjigi utegnil najti nekaj kočljivih izrazov; par teh še omenim. Glavno je seveda vsebina; glede

razdelitve, se je g. avtor tudi držal Jerusalemove knjige. Veljalo bi bilo morda kot dobro, če bi se bilo v uvodu omenilo, da se nekateri novejši modroslovci drže druge razdelbe, zlasti v tem, da natanko delijo najprvotnejše, elementarne duševne pojave (n. pr. občuti) od sestavljenih; ali pa, da poznajo poleg reproduciranih predstav (*Vorstellungen*) tudi še takozvane producirane (gl. Witasek: *Grundlinien der Psychologie* str. 222.) Vsled kratkosti šolske knjige vidimo, da je v tej knjigi uveljavljena opisna metoda bolj, kakor pa analitično-sintetična; toda glavnih analiz duševnega življenja vendar ne pogrešamo. — Če bi se bil mogel g. avtor ozirati na razna nesoglasja, ki še vladajo med dušeslovci celo glede principijelnih vprašanj duševnih pojavov, bi ga bilo delo predaleč zavedlo; tako bi se dalo pričkati o tem ali so občuti ali čustva, kot samostojni duševni akti (brez sodb) sploh mogoči ali ne. Ali pa, če so čustva reakcija občutkov, ali nasprotno da se iz čustev rode včasih občutki, dalje, ali so čustva sploh le kompleks občutkov, torej nič specifično samostojnega.

Par pomislekov pa naj le navedem. Nekako dvomno je povedano, če rečemo, da je „občut motriti z dvojnega stališča: kot ugodno ali neugodno čustvo, ki je podlaga vsem višjim čustvom, in pa kot zaznatek njega vsebine“ itd. Tu ne gre za stališče, nego za razne momente enega in istega pojava; in tu potem definicijo pojma občutka nekako pogrešimo. Občut je torej, kakor vsi duševni pojavi, v svojem razvitku kompliciran pojav, pri katerem je treba sploh vedno razlikovati sam akt od vsebine t. j. končnega efekta, ki je lahko po vsebini bolj podoben čustvu ali pa zaznavi. Čustvo in zaznava pa vsebujeta v sebi tudi neko sodbo. Sledeča poglavja slone na znanih Fechner-Webrovih zakonih. V poglavju (§) 10 bi se dalo tudi še reči, da nam vid tudi (kakor

sluh) pomaga ob pojmovanju časa, saj čas se nam tudi izraža v gibanju, ki ga vidimo. Šumovi (v § 14) so mi zelo udarili v uho. V pojmovanju ritma (§ 15) bi kdo pogrešil, da tudi vid pomaga. Ob „nazorih“ (§ 18) sem se domislil produciranih predstav, ki jih n. pr. Witasek (str. 222) obdelava. Ali bi nazori bili po nemško „Anschauungen“? (ra- biti bi bilo nazor za Ansicht, nazi- ranje za Anschauung, oba pojma potrebujemo in jih imamo, treba le razločitev). Ne bila bi torej slaba označba, če jih smemo s pisateljem šteti tudi med predstave, njih vsebina je seveda sodba (boljši, ko sod.) Abstraktni pojem združenja je go- tovo sodba obstoja (Existenzurteil). Dispozicijo bi utegnili bolje prevesti s pripravljenostjo humor pa z „raz- položitvijo“ (§ 24); tudi umetni spomin mesto umetnega. „Izročeni“ sodi je mogoče premalo psiho- loško-tehničen terminus; tudi „in- dividuum“ jim je dirnil. — Ob pojas- nitvi sodb (sodov) bi se bilo pač dalo nekoliko več reči in zlasti povdariti, da je v njih najvažnejši moment prepričanja ali domnevanja ali pa mnenja (Glauben) poleg tega, ali je trdilna ali nikalna. Raz- redba čustev (§ 58) se je morala z ozirom na navadno uporabo ravnati po vnanjih momentih dočim ima novejša psihologija kot glavno raz- delitveno merilo le ugodnost ali neugodnost. Morda bi se dalo še kaj najti, kar nekoliko moti. Sicer pa sem s temi opazkami le hotel pokazati, da je imel g. avtor že v snovi težko stališče. Zlasti ob šolski knjigi, ki jo pa ob našem pomanj- kanju te literature z veseljem poz- zdravljamo.

O eksperimentalni psiholo- giji in o eksperimentalni pedago- giki nam je g. Dr. K. Ozvald napi- sal podučen referat; njen napredek obstoji, kakor v vseh znanostih v metodi sami, četudi ne smemo mi- sliti, da bi eksperiment mogel po- polnoma izpodrinuti introspektivnost, ki je tudi ob eksperimentu samem velike važnosti. Naravno pa je ven- dar, da smo potom nove metode

dobili novih rezultatov, ki so nekatere bistvene nazore o psiholoških po- javih popolnoma predrugačile. Če- tudi je eksperimentalna psihologija za pedagogiko zelo važna, vendar je, — kar je umevno — pedagogika znanost čisto druge kakovosti, kajti ona išče na podlagi psiholoških raziskavanj ona pota, ki imajo za cilj uspešno in času in razmeram primerno vzgojo. Torej išče peda- gogika najboljši način podučevanja in za to potrebna sredstva, psiho- logija pa lastnosti duševnih pojavov in njih zakone. Čudne so v tej raz- pravi nekatere besede kot n. pr. bitek mesto bitnosti, nastopek, pri- merek mesto nastopa in primere; ali pa nemogoči dejji (akt!), za katere bi bilo za enkrat še vendar boljši doživljaji ali pa celo dejanje, ki je prav lahko notranje. Pa to so le postranski pomisleki. Za vse- bino referata in za pomembno na- vodilo, ki ga najdeš v njem, za to bo g. avtorju marsikdo hvaležen.

Literatura.

I. F. Najbolje slovenske novele. Preveli Zofka Kveder i Milan Vrbanić, v Zagrebu.

V Zagrebu izdaja „Moderna knjižnica“ vsak mesec eno knjigo po kroni in med temi evo te.

Seznaniti se hočemo s Hrvati, a to pot naj bi se Hrvati z nami. Pa če se pomisli, kolikokrat se povdarja velika jezikovna sorodnost Jugoslovanov, potem bi se pač vprašali, ali je treba, da se med- sebojno prevajamo? Res je pač, da je za Slovenca, ki ni vsaj nekaj časa živel med Hrvati (med što- kavci, ne med kajkavci) sem pa tja kak izraz kratkomalo neumljiv; in če primerjamo starejše hrv. pisce, celo dubrovniške, moramo reči, da bi se bili tedaj mnogo lažje razu- meli, ker smo se tekom stoletij vedno v jeziku bolj odtujevali. K temu je mnogo doprineslo tudi to, da so Hrvati bolj opuščali etimo- loško pisanje, kakor pa mi Slovenci, ki mnogo manj sledimo fonetičnemu

pisanju. Razventega Hrvati dosti bolj rabijo provincijalizme in celo tujke. Ali vendar! Malo vaje in pomoč malega besednjaka ali komentarja bi nam in Hrvatom odstranilo potrebo, rabiti za najsorodnejši narod — prevod. — Tako bi se pa tudi lahko nekoliko bližali v medsebojnem jezikovnem uplivanju. Saj za poskus bi nam „nekoliko“ gotovo ne škodilo. Toda, vrnimo se k novelam, če so že pisane. Glede uvoda in izbire novelistov bi se dalo prerekat; tudi glede prevedenja nekterih besed in izrazov, ki v hrvaščini popolnoma izgube svojo slovensko pointo; v tem baš obični težavnost prevoda in izguba originala oz. originalnosti. Ob takih neprevedljivih besedah ali frazah bi bil vedno umestnejši pojasnujoč izraz ali stavek pod črto ali zadaj. — Seveda, če bodo Hrvati čitali Krpana ali Cankarja (Križev pot), bodo vedno občutili, da čitajo nekaj posebnega, ne baš hrvaškega ter bodo občutili, da so „planinski Hrvati“ precej drugačni, a da jih čita o v originalu, bi pa nas nihče več ne klical takole.

Reči moram, da sem dobil primerjajoč kak original s prevodom, še precej ugoden utis; ritmika našega jezika se seveda ne da nadomestiti, a skušalo se je gotovo s trudom, da se položi v jezik prevoda za bolj vseobčno milino in melodiko našega jezika, tudi hrvaško, katere jim itak ne manjka; sicer imajo Hrvati v svojem jeziku več patetičnosti ni rezkosti, kakor pa mi negovorniški Slovenci. Če bi se še kdaj nameravalo podati kaj naše literature, n. pr. antologijo lirike, potem naj se poda kar v originalu.

Razno.

Polemika.

Uredništvo „Vede“ me je svojčas povabilo na anketo o jugoslovanskem problemu. Napisal sem daljši članek, povsem stvaren, plod lastnega prepričanja in smem reči

obilega truda. Priznavam, da je diskusija med nami skoraj bolj potrebna nego disertacija. Tudi z veseljem križam peró z odkritimi nasprotniki. Uredništvo „Vede“ pa je sprejelo na moj stvaren članek, osebne napade. Dva odlična sodravnika in med njimi glavni urednik očitala sta mi „tumovstvo“, „odvetništvo“ in „bedaštvo“. Moja reakcija na to ni nič drugega nego protest proti taki zlorabi revije, ki nosi ime „Veda“. Ako se na moj članek o jugoslovanskem problemu odgovarja tako, kakor prof. Koštial in dr. Vošnjak, potem je taka veda — ironija. Torej manjkalo je dobre volje in odkritosti na strani „Vede“ in zato je tudi mnogo bolje, da ne križa več peresa, ako misli zlorabiti svoje predale, kakor jih je. Na stvaren članek ne sme se odgovarjati z banalnostjo in osebnostmi! Kar pa se tiče mojega dogmatizma, bi skoraj očital uredništvu „Vede“ veliko naivnost. Kar zahtevam pri vsaki količkaj znanstveni diskusiji so stalni, temeljni pojmi, ker je sicer vsaka logika izključena in diskusija postane igra z besedami. Kar očitam državnopravnikom in sociologom okoli „Vede“ je: pomanjkanje preciznih pojmov! In pojmi morajo biti precizni tudi kadar so hipotečni. Logika bila bi matematika, ako bi bili pojmi nepremisljivi. Če pa sploh hoče logika ostati eksaktna veda, mora operirati s pojmi, ki se kolikor mogoče bližajo stabilnosti. To je moj dogmatizem. Sam si postavljam jasne in razločne pojme in od drugih zahtevam, da jih postavljajo, ako hočejo, da so sploh diskutabel.

Omladina prinesla je v svoji 5.—7. letošnji številki kritiko slovenske kritike pod naslovom „Sirota.“ Prav visoko zveneč članek! Tik nje pa drugo kritiko kritike: Le Bon in dr. Tuma. Uredništvu „Omladine“ poslalo mi je v oceno knjigo „Psihologični zakoni razvoja narodov“. Oziraje se na eno najnovejših del tega francoskega učenjaka „La Psychologie Politique (l. 1910!) prinesel sem

kratko, stvarno in tudi pozitivno kritiko. Da bi je ne bil! G. urednik ki je delo toplo priporočal, je v imenu Le Bona menda osebno žaljen in na mojo stvarno kritiko postaja banalen in oseben, dovolj, da navedemo nekoliko fraz iz te imenitne sirote kritike kritike: „sugerirati zveličavnost social-demokratske stranke, dasi previdno molče o uspehih vseh tistih uskokov, ki so zaslutili socialistična tla kot najugodnejša za zbadanje in — počivanje“; „pri Zapiskih ni usus priobčevati objektivnih kritik“; drja. Tuma žeja po znanstvenih dokazih; morda bi teh ne želel, če bi vedel.“ „Postaviti se na politično stališče in odklanjati znanstvene diskusije“. „Dr. Tuma je iztuhtal boljše rezultate.“ „Napisal je dr. Tuma očitno „in parzieller Sinnverwirrung.“ „To Vaše anahronistično dozdevanje.“ Na moj rovaš pa si privoščiči kritik kritike še Marxa, češ da je isti „le prepisal svoja dela iz skript milijonarja in prav tipičnega buržoacijca Ricarda.“ Dovolj so ti citati ter pristavek, da je te banalne fraze pisal akademik

in urednik Omladine, glasila naraščaja slovenske inteligence!

Prof. Ferd. Seidl šel je v časnikarski polemiki proti moji kritiki zopet v Sočo. V št. 25. med drobnimi vestmi, se sklicuje na zasoljene pripomnje od drugod, očita „trmoglavost diletanstva“ „pravdarsko razpravljanje“ „popravljanje sreče“. Ali ne čuti znanstvenik, kako se s takim prerekanjem ponižuje?

Le križajmo uma svitle meče, le križajmo peresa, no, gg. slovenski akademiki, znanstveniki itd. „Naši Zapiski“ vam vendar ne morejo slediti — na ulico!

Dr. H. Tuma.

Upravništvo Slovenskega Ilustrovanega Tednika v Ljubljani oznanja izdajanje „Knjižnice Slovenskega Ilustrovanega Tednika“. V oglasu obeča mnogo lepih knjig, pričakujemo in priporočamo jih delavstvu — le da pridejo res samo lepe knjige.

»Našim Zapiskom« v oceno ali zameno doposlane publikacije:

Domače Ognjišče, mesečnik za stariše. L. VIII. št. 4. Ljubljana.

Zadruga, mesečnik za združništvo. L. XXII. št. 1, 2, 3 in 4, Celje.

Świat Slowiański, miesiecznik. Rocznik X. 1914, Krakow.

Akademie, Revue socialisticka. Ročnik XVIII. číslo 7. Praga.

Vijesnik bankovnih činovnika, god. VI. broj 4. Zagreb.

Čas, znanstvena revija. Let. VIII. zvezek 2. Ljubljana.

Veda, dvomesečnik za znanost in kulturo. Let. 4. št. 1—2. Gorica.

Dr. Alojzij Kraigher: **Kontrolor Škrobar** I. in II. del, založil L.

Schwentner v Ljubljani. Cena broš. K 8, po pošti K 8.55, vezana K 10, po pošti K 10.55.

Knjižnica Slovenskega Ilustrovanega tednika: I. zvezek: **Lovske bajke in povesti**, Rado Murnik. Cena K 2.50.

Narodne pesmi za mladino. Zbral in uredil Janko Žirovnik v Ljubljani 1914. Založilo »Društvo za zgradbo učiteljskega konvikta«. Cena 20 vinarjev.

Strokovna glasila:

Stavbinski delavec.

Rudar.

International.

Železničar.

Politična glasila:

Proletarec, glasilo ameriškega socialističnega delavstva, Chicago.

Glasilo slovenske narodne podporne jednote, Chicago.

Glas Svobode, glasilo svobodomiselnih Slovencev v Ameriki.

The Party Builder, glasilo socialistične stranke v Zjedinjenih državah S. A. Chicago.

